

Samene i Trøndelag før år 1800, deres rettssituasjon og konfliktene med nordmenn

Tine Berg Floater, spesialrådgiver, Arkivverket.
tiff@arkivverket.no

Sammendrag

Sannhets- og forsoningskommisjonen har rettet søkelyset mot statens fornorskningsspolitikk av samer, kvener og norskfinner og avgitt sin rapport i 2023. Arbeidet har hovedsakelig beskrevet forholdene i perioden etter ca. 1850. I min gjennomgang av tvistene på tingene i Trøndelag før Grunnloven i 1814, kommer forholdet mellom sørsamer og nordmenn fram gjennom dokumentasjon av stridigheter både mellom folkegruppene og enkeltpersoner. Tiltaler, forsvar, vitneforklaringer og domsslutninger kaster nytt lys over hvordan folk med ulik etnisitet og ulike roller i rettsapparatet opprinnelig forholdt seg til hverandre. Detaljer rundt kjente og ukjente rettssaker kommer også til syne, og det rettes fokus mot ett av de verste massedrapene i norsk historie. Forskningen utdypes kunnskapen om begge folkegruppene i denne perioden, nyanserer bildet av «krigstilstandene» i grenseområdene i Trøndelag og spesifiserer samenes rettssituasjon før fornorskningsspolitikken startet.

Nøkkelord: Sannhets- og forsoningskommisjonen, sørsame, Trøndelag, 1700-tallets rettssituasjon, rettssaker, etnisk konflikt, drap

Abstract

The Sámi in Trøndelag before 1800, their legal situation and their conflicts with Norwegians.

The Truth and Reconciliation Commission which investigated the Norwegianisation Policy and Injustice against the Sámi and Kvens/Norwegian Finns delivered its report in 2023. The Commission's report mainly describes the situation after ca. 1850. My research includes a thorough investigation of the cases deliberated by local Norwegian courts prior to the Constitution of 1814. In the Trøndelag area the standings between the South Sámi and the Norwegians are told through court cases where accusations, defenses, witness explanations and final rulings throw a new light on how peoples of different ethnicity holding different positions in the legal system, relate to each other. Details of court cases are told, including the unknown story of one of the worst mass murders in Norwegian history. The research explains how the peoples of Trøndelag interacted, clarifies the so called «situation of war» which developed in the borderregion of Trøndelag and specifies the South Sámi legal situation before the Norwegianisation Policy came into play.

Key words: The Truth and Reconciliation Commission, The South Sámi, Trøndelag area, 18th century legal situation, court cases, ethnic conflict, murder

Innledning

Debatten om sørsamer og nordmenn som levde før år 1800 har i hovedsak handlet om hvor samene hadde tilhold, den såkalte «framrykkingshypotesen», og at samene ikke er til stede i vesentlig grad i det skriftlige kildematerialet, «ex-silencio».

Det var Yngvar Nielsen som i 1889 lanserte en hypotese om at samene kom vandrende nordfra på 1600- og 1700-tallet. Lappekommisjonen 1898 siterer blant andre ham og Gustav Storm om dette.¹ Til tross for at det er store områder i Børgefjell, hevdet historikeren Jørn Sandnes at det var vanskelig å forestille seg

et permanent, stabilt innslag av samer der siden dette ikke er nedfelt i skriftlige kilder, men han åpnet for at det sporadisk kunne ha vært rom for omstreifende fangstfolk. Disse tankene er i samsvar med Yngvar Nielsens ideer og er støttet av Kjell Haarstad. De innebærer blant annet at samene ikke kom til Røros før etter 1742. Hypotesen er tilbakevist av senere forskning, både gjennom arkeologiske funn og nærmere studier av skriftlige kilder, og har liten tilslutning nå. Det viktigste argumentet mot Nielsens innvandringshypotese og for en teori om samisk forhistorisk tilstedeværelse i Sør- og Mellom-Skandinavia og utviklingen av et urfolk av samisk etnisitet, er likevel at det sørsamiske språket er så ulikt de nord-samiske språkene. Det er nå allment akseptert at det fantes samer i Sør-Norge i vikingtid og tidligere. Debatten blusset overraskende opp igjen våren 2023 i kjølvannet av Fosen-saken (Høyesteretts vurdering i spørsmålet om vindturbiner i reinbeiteområdene på Fosen), der også spørsmålet om hvorvidt samene var et urfolk, ble et tema.²

Disse spørsmålene har ikke hatt noen plass i moderne historieforståelse. Det er også hevdet at det nærmest var borgerkrigstilstander mellom samer og bønder i grensetraktene i Trøndelag rundt år 1700, og bygdebøkene nevner myter om overfall og drap som skal ha foregått på 1500-tallet.³ Stemmer dette?

Hvor mange samer fantes i distriktet – og hvor var de?

I dag strekker det sørsamiske området seg på norsk side fra Engerdal til Saltfjellet, og man regner omtrent 2000 sørsamer i Norge og Sverige. Rundt år 1700 antas det at den samiske befolkningen i fjellområdene fra Røros til Snåsa besto av omtrent 500 personer. Samene drev tradisjonelt med jakt og fiske, og det er dokumentert tidlig samisk reinnomadisme i perioden ca. 900-1200 både i Fovsen-Njaarke (Fosen og Namdalen) og Ruvthen (Røros) *sjte*, ikke langt fra Gasken-Laante (Færen-området, mellomlandet).⁴ Lappske sagaer sier at den øvre delen av Herjedalen, Jemtland og fjelltraktene i Trondhjems amt (mellomlandet, *käska-ättnam*) ble lagt øde under Svartedauden og de påfølgende epidemiene, samt ved at *vareger* jaget bort samefolket, forteller Gustaf

von Düben i 1873.⁵ Det var store villreinflokker i de trønderske fjellene ifølge Olav Engelbrektsøns jordebok, som innehar materiale fra perioden 1491-1533. Dyrestammen ble imidlertid desimert etter dette. Aktiv jakt stimulert av profitabel skinnhandel var en faktor, men klimaendringer skal også ha hatt betydning. På 1500-1600-tallet utviklet samene nomadisk tamreindrift som levevei med sin sijte, der de reiste rundt i sitt område (arvefjell) avhengig av årstid og beiteforhold. Sakene om tyveri av reinost nevnt nedenfor, bekrefter endringen i levemåte. Noen var sjøsamer og holdt til ved kysten, mens andre ble en del av det fastboende samfunnet, såkalte bygdesamer eller bufinner. Bygdesamene tjente på gårdene, var husmenn, eller de satte opp koier og gammer i utmarka, som ble bebodd i hvert fall i deler av året.⁶

Allerede i skattemanntallet i 1520 nevnes *Finnli* i Snåsa og i 1548 betalte Ole Jonsen finnskatt derfra. Det var sikkert ikke første gang. I 1560-årene gjenfinnes han i svenske regnskaper sammen med Nils Andersen som holdt til ved Hartkjølen (*Harchara*).⁷ Biskop Olaus Magnus fikk skyss med reinpulk fra Jemtland til Nidaros ca. 1520, og forteller om varefrakt med rein og pulk fra Jemtland til Dovre. Det var fast samebosetning på en plass i fjellet i Leksvik sannsynligvis fra før 1650. I Finnemantallet fra 1686 nevnes flere bofaste familier i Inderøy, Sparbu, Overhalla og Snåsa som drev jakt og fiske, men også betlet (tigget) til livsopphold.⁸

Sameskolemesteren Erik Olsen Helset (-1764) talte i 1721 283 finner sør for Vefsn, dvs. i Namsskogan og Røyrvik. Lingvisten og samehistorikeren Knut Bergsland regner på bakgrunn av norske og svenske skattelister⁹ og Misjonskollegiets undersøkelser i 1730, at det på 1600- og 1700-tallet var 24-30 familier, dvs. ca. 120 personer, i fjellene i Overhalla (inkludert Bindal, Nærøy og Fosnes sogn), mens presten i Overhalla i 1754 talte 30 samefamilier, inkludert én sjøsamefamilie. Kapellan Hans Blytt regnet 31 samefamilier med til sammen 106 personer i Overhalla prestegjeld i 1792, men dette ser ut til å være hovedsakelig bygdesamer. Major Peter Schnitlers (1690-1751) grenseeksaminasjonsprotokoller nevner ca. 50 samefamilier i Overhalla og Snåsa i 1742 og sognepresten Peder Johan Muus (1682-1750) mener det var 23 samefamilier i Snåsa på

det samme tidspunktet. Samen Ole Nilsen (80) fortalte Schnitler i 1742 at han holdt til med stor-familien øst og nord for Limingen. Der hadde familien vært i fire ættledd før ham, noe som tar oss tilbake til ca. 1600. På 1720-tallet talte en av Finnemisjonens kateketer 111 personer «vidløftig strødd» i Verdal, Skjækerfjellene, Meråker, Tydal, Åfjord og Beitstad. Schnitler talte 40 samer i Meråker. I 1773 var alle gårdene bortsett fra éi husmannsstue i fjellbygda Vera, utleid til finnene. På denne tida ble samene i stor grad fortrenget fra de faste områdene sine.

Schnitler fant de sørligste samene i Tydalsfjellene, og Inger Zachrisson har vist ved arkeologiske utgravninger i Vivallen i Funäsdalen øst for Røros, at gravskikker og bosetning tyder på samisk bosetning i hvert fall i vikingtid og tidlig middelalder. Vi vet imidlertid lite om samene i Sør-Norge i denne perioden. *Ågrip*, den eldste norske kongesagaen, som sannsynligvis er skrevet i Trøndelag omkring 1190, beretter om samer på Dovre, noe som støttes av arkeologiske funn i Lesja. Senere sagamateriale har fortellinger om samer i Sør-Norge i vikingtida,¹⁰ og islandske annaler forteller at samekongen Martin møtte kong Håkon 5. i Bergen sommeren 1313.¹¹ Ei lovendring i august viser at Martin på noen vilkår da godtok at samene innrettet seg etter både Landslova fra 1274 og kristenretten. Jørn Øyrehagen Sunde spekulerer på om Håkon Håkonssons frille, Kanga unge, tilhørte den samiske eliten.¹² I 1718 fortalte samemisjonæren Isak Olsen at det fantes samer både i Tydal, Røros, Holtålen, Nord-Østerdal og mange flere steder sør etter fjellet, mens fogden i Solør, Østerdal og Odal utstedte bygselskontrakter til flere samer i 1743.

Nordmennene var bofaste bønder som stadig utvidet området for dyrkajord, ryddet nye plasser og utviklet seterdrift i fjellet inn i de tradisjonelle reinbeiteområdene. Fjellgraset var et viktig supplement til vinterfôret, og det ble skattet særskilt av denne slåtten. Fjellsletteskatt, eller engskatt, kom vanligvis på 1 riksdaler 8 ort i året i Trøndelag rundt år 1700. Det hendte at reinen tok for seg av høystakkene som sto uinngjerdet i fjellet. De var særlig fristende når værforholdene førte til islagte vidder, og reinen ikke greide å skrape seg ned til maten. Setre kunne bebos av samer, mens sameboplasser kunne bli overtatt av nordmenn. At

fjellområdene kom under bygsling, ble oppfattet som et uforståelig hinder blant samene. Oppblomstringa i sagbruksnæringa, skapte også utfordringer og konfrontasjoner mellom ulike interessenter, for eksempel blant nybyggerne i Helgådalen. For samene ble det å slå seg ned ved de tradisjonelle leirplassene og å reise med reinen til sjøen eller langs grensa, stadig mer utfordrende.

Samebefolkninga var marginal mot antallet nordmenn på samme tidspunkt. I løpet av 1700-tallet ble innbyggerantallet i Trøndelag flere steder firedoblet, til tross for mange perioder med elendig vær og dårlige avlinger, epidemier og en ødeleggende krig i Norden, alt med høye dødstall som resultat. Et eksempel på befolkningsøkninga finner vi i Verdal der det bodde 1144 personer da Skoskat-ten ble tatt opp i 1711, og minst 3890 personer ved folketellinga i 1801.¹³ Noen lignende økning er ikke å spore i den samiske befolkninga.

Stadnavngranskning forteller også mye om samenes tilstedeværelse, både de samiske navnene og norske stedsnavn som viser til samene. Det vil imidlertid føre for langt å gå inn på dette her, akkurat som eksemplene over bare er utdrag av rapporter om samenes tilstedeværelse. Det konstateres imidlertid at personer av samisk opprinnelse ikke var fremmede verken i Trøndelag eller lenger sør i landet.

Et omstreifende folk som mangler i kildene?

«Samene var et folk som var til stede, men som satte få spor», skriver Per R. Christiansen i Namdals historie.¹⁴ Han mener sannsynligvis både fysiske spor og spor i det skriftlige kildematerialet, og har rett i at de er få. Men det finnes spor som viser at samene var en del av riket og bygdesamfunnene, selv om de ikke forholdt seg i like stor grad til embetsmenn og andre som forfattet skriftlige kilder. Man må bare lete. Samene var, som nevnt, heller ikke så mange i antall. I det følgende konsentrerer eksemplene om deres rettsituasjon seg om sakefallet, det vil si utbyttet av bøter ilagt på tinget for rettsstridige handlinger. Kilden er krevende og lite brukt i og med at inngående kunnskap om gotisk skrift og bred kjennskap til rettsystemet og lokale forhold er nødvendig for å nyttiggjøre seg den. Forskning

med utgangspunkt i disse primærkildene gir imidlertid ny kunnskap både om samene som etnisk gruppe, og om forholdet mellom samer og nordmenn.

Uttrykket «finn» har ikke alltid vært brukt bare positivt i Trøndelag, og flere stedsnavn bekrefter det. Det har ført til at man i dag foretrekker å kalle folket samer. «Finn» blir likevel benyttet enkelte steder i denne teksten grunnet nærheten til kildene. Svenske Nils Søderberg brukte uttrykket som skjellsord i 1748 da han yppet til slåsskamp med tilsynsmannen Erik Frantsen i Verdal. Søderberg var anklaget for løsgjengeri og beordret til å forlate landet. «Jeg har slått finner før!», erklærte Nils og startet et voldsomt basketak med tilsynsmannen (lensmannens medhjelper) og to andre karer, der den ene ble banket helseløs.¹⁵ Bortsett fra Nils Søderbergs ordbruk finnes det ingen referanser til «finn» brukt som skjellsord i rettskildene. Prestene kunne likevel i ministerialprotokollene (kirkebøkene) omtale samejenter som «finnførkjer» eller «finntøyter». Jørgen finn som døde i 1734 fikk, som den eneste, benevnelsen «drukkenbolt» i kirkeboka i Stiklestad. Ordbruken levner liten tvil om både nedlatenhet og fordømmelse fra prestenes side, men da med referanse til vedkommendes levesett heller enn etnisk tilhørighet.

I 1714 ble Ole Tollefsen Belbo og Jon Pedersen Hårberg dømt til å betale 7 riksdaler til Trondheim Hospital for å ha diktet og sunget ei skamvise om Arnt Olsen Drabland i Snåsa. Visa skal ha omhandlet Arnts forhold til ei samejente, men innholdet ble dømt usant. Sersjant Paul Olsen Austad/Ydse ved Nordenfjeldske Dragonregiment i Verdal gikk likeledes på vintertinget i 1773 til sak mot Marta Pedersdatter (1729-), den andre kona til Amund Henriksen Ydse (1713-1801), for i slåttonna året før å ha spredt løgner om at han hadde «hatt omgang med finner og vært i Finnstua hos ei finnførkje». Sannsynligvis var det i likhet med Arnt Olsen i hovedsak sladderet om utroskap sersjanten ville fri seg fra, og krevde 3 riksdaler i erstatning.

Det er utfordrende å identifisere sørsamene i kildematerialet. Når de nevnes, kalles de lapper, lappfinner, fjellfinner, skogfinner, finner eller jemter (med varierende ortografi), de benevnes som for eksempel finnførkjer, lappdrenger eller finnenker,

eller de spesifiseres ikke overhodet; det benyttes bare fornavn og patronymikon. Når etnonymet mangler som bekræftelse på at vedkommende er same, er det derfor umulig å kategorisere personen, for navnene var helt lik de norske. Samene het (offisielt) Ole, Jon, Nils, Anne, Marit og Berit, og benyttet i stor grad det relativt begrensede navneutvalget som var vanlig, akkurat som nordmenn. At navnene ble uttalt annerledes, eller forkortet ulikt, og ikke minst skrevet forskjellig i nyere tid, kommer ikke distinkt fram i den skriftlige dokumentasjonen som er benyttet som hovedkilde her. Den parallelle samiske navnetradisjonen kommer sjelden til syne i norske rettskilder fra før 1800, men spor av den finnes, for eksempel når det henvises til *Trampe-Jon* og *Bur-Jens* i rettskildene.¹⁶

Noen samer ble, akkurat som nordmenn, karakterisert ved yrket sitt, som Nils finn hestegjelder, Henrik skellemester eller Lasse skibinder.¹⁷ Samene fikk, også i likhet med nordmenn, tilnavn knyttet til utseendet, som Blind-Pål og Halt-Jens i manntallet i Overhalla i 1754, Anders lille i kirkeboka der på samme tid, eller Erik Trefot og Siri-med-pukkel-på-ryggen som døde i Verdal henholdsvis i 1742 og i 1767.¹⁸ Betegnelser som Finn-Anders eller Finn-Marit, var derimot vanligst blant bygdefolket. Forfatterne eller tekstskriverne av enkelte kilder kan også ha en egen og ikke alltid like tydelig definisjon på samene, ofte knyttet til tidspunktet kilden er fra, eller de har et skille mellom for eksempel bofaste sjøsamer eller bygdesamer og samisk ungdom som tjente på gårdene som drenger og tautser,¹⁹ og nomadiske samefamilier. Åke Jünge mener samene i stor grad ble omtalt som finner i skriftlige kilder når de gikk i kofte, eller bedrev aktiviteter som var spesielle for samene. Prestene og annen øvrighet så ikke forskjell på folk, og assimileringen av bygdesamer og sjøsamer gjorde distinkte skriftlige beskrivelser unødvendige, sier han. Dette er i tråd med hvordan rettskildene omtaler folk, slik at enkeltsaker der samer er part, ikke nødvendigvis kan identifiseres.

Alle jemter var heller ikke samer, mange var svensker fra Jemtland.²⁰ Det synes imidlertid klart at norskgifte Erik jamt var same. Han kom i slagsmål med Erik Klokkehaugen (1728-1790) på skjenkestedet til Nils Andersen møller og kona Marit Olsdatter på Verdalsøra i 1774. Årsaken var at han hadde

på seg samekofte (sorenskriver Erasmus Resch bruker betegnelsen busserull), og at Erik Klokkehaugen harselerte med det. Stemningen var imidlertid gemyttlig under juleselskapet på Stiklestad i 1762, der et samefølge ankom uanmeldt, og deltok livlig i festlighetene. De snakket først «finnsk», senere «dansk». Anders finn var blant gjestene i bryllupet på Levring i Verdal våren 1748. Han skal ha vært ganske full og brukte munn på Thomas Stene (1720-), noe som ganske sikkert var berettiget, men han hadde selv sommeren før også sagt stygge ting om Thomas' far. Det ble ikke tolerert. Thomas, som var litt av en slåsskjempe og tiltalt for fire forhold bare dette ene året, døljet til Anders i hodet med ei kanne så han falt i svime og blødde. Samen «retirerte til en plass ved skorsteinen».²¹

Myter og sagn om samer og nordmenn

Leter man i bygdebøker fra Trøndelag, refereres flere sagn og historier som omhandler samene.²² Helt fra den nordiske sjuårskrigen (1563-1570) til den store nordiske krig (1709-1721) ga forholdet mellom Danmark-Norge og Sverige opphav til mange historier som også involverte samene. *Medjå-sagnet* fra Grong hevder samhörighet mellom samer og nordmenn, da en same skal ha ført en gruppe svenske soldater utfor et stup og ned i ura ved Medjå, og dermed reddet bygda. Tidfestinga og sannhetsgehalten i sagnet er uklar, og lignende myter finnes både fra Tydal og Troms. Snåsa-presten Nils Mortensen Lund forteller om lappfinnene, som da de først kom til «de Trundhjemske Fjælde» med tamrein, skal ha drept en familie med et lite barn i Nordli. Historien har Lund fra de lokale innbyggerne, som «forteller troverdig». En gårdmann på Estil i Sørli skal ha revansjert mordene ved å invitere de nyankomne samene til gjestebud. Da samene var plassert langs veggen ved bordet og godt bevertet, skal noen av Likarene ha klemt langbordet mot veggen, mens andre drepte samene med langskaftede økser. Ifølge Lund, som skrev i 1689, skal dette ha skjedd fem slektsledd tidligere, altså først på 1500-tallet, men det finnes ingen skriftlige originalkilder som bekrefter historien. Lignende historier kjennes fra Ålen og Haltdalen. Slik Christiansen hevder, kan det likevel være et sagn med en viss historisk kjerne.²³

Beretningen kan også ha sammenheng med en dom fra Herredagen i 1578.²⁴ Saksøkerne var bønder fra *Innherrit* (Innherred), og Li var den gang omfattet av Innherred prosti. På Herredagen ble det dømt til fordel for bøndene, som opprinnelig hadde dyrket opp jorda og bygd husene, selv om gårdene var gitt til noen knekter (soldater) etter endt krigstjeneste. Bøndene måtte imidlertid betale leie til soldatene. Gårdene skal ha blitt brent av samene, og bøndene drevet vekk. Sandnes spekulerer imidlertid på om ikke denne opplysningen skal leses som «fienderne» (fienden), og ikke «finderne» (samene), og at det var svenske soldater som brente gårdene og jaget bøndene under sjuårskrigen.²⁵ Artikkelforfatteren har undersøkt originalkilden, og forståelsen av teksten er ikke umiddelbart entydig, men jeg mener dombokas transkripsjon fra 1893 er riktig; «brendt aff finderne», og at det er referert at samene brente gårdene. Det virker uten tvil likevel mer sannsynlig at gårdene ble ødelagt av herjende krigsmenn, slik så mange bygder i Trøndelag ble i denne perioden og at skriveren under Herredagen ikke noterte nøye nok.²⁶

Det fortelles at da Anders Olsen begynte å rydde Huddingslia i Grong i 1810, skal samene ha vært plagsomme. Anders var visstnok en kjempekar, tok en tømmerstokk og truet med å denge dem. Det førte til at de ble redd ham og holdt seg unna. En lignende historie nevnes fra Sørli der en kar fra Estil løypa never til ei setermasstu i fjellet da tre samer fløy på ham. Denne Estil-karen skal også ha vært en uvanlig sterk mann som «tok den ene finnen og stappa han ned i myra så det sang».²⁷ Disse og lignende fortellinger bør leses med forbehold.

Finnelensmenn som kontaktledd med myndighetene

Samene hadde lite å gjøre med de dansk-norske myndighetene. Sporadiske skatteinnbetalinger, begrensede relasjoner til prestene, og et dårlig forhold til norske nybyggere hjalp ikke. Derfor utnevnte fogdene egne finnelensmenn (som selv var samer) for å holde kontakten med samebefolkninga, og med et bakenforliggende krav om å skaffe flere skatteborgere til lenet. I Tydal fungerte visstnok denne ordninga godt ifølge major Peter Schnitler under grenseeksaminasjonen i

1742, der finnelensmannen ledet et råd av eldre samer som tok seg av juridiske saker innenfor den sosiale institusjonen (byen/*Saanti sijte*), for eksempel arvespørsmål.²⁸ Rettssaker der begge partene var samer, er få i antall i rettskildene, noe som nettopp tyder på at konflikter blant samer i stor grad ble taklet uten å involvere de dansk-norske myndighetene, eller det ble, som det ofte skjedde i det norske samfunnet, inngått forlik før uenigheten eskalerte.

Jöns Jonson, som nevnes i de svenske skattelisterne i perioden 1553-1579, omtales som svensk lensmann, men skal ha brukt Namdalsfjellene og de omliggende fjellene til tross for at han bodde i hus som andre bønder. På begynnelsen av 1600-tallet var Torkil Nilsen innsatt som befalingsmann over samene først i Namdalen, senere i Snåsa, med rett til å innkreve skatt og kjøpe skinnvarer til kongens behov. Han ble etterfulgt av Nils Torkilsen. Morten Johansen, som var kjent som «finnekonge», ble utnevnt til finnelensmann i Sparbu prestegjeld. Han bodde sammen med sønnen sin og ei taus i Vera-, Skjæker- og Gaundalsfjellene med omtrent 100 rein. I 1686 var Morten finn både gammel og blind. Noen lensmannsvirksomhet hadde han ikke foretatt seg i særlig grad. Han betalte ett mårskind i årlig skatt og møtte opp i Snåsa kirke to ganger i året, men kom sjelden på tinget. Samtidig klaget Snåsa-bøndene over at Morten fisket i fjellvannene, kom for nær bygda med reinen sin og ødela næringsvirksomheten deres. Dermed landsforviste de ham. Morten Johansen skal også ha skremt andre samer fra området, og i 1688 ble han tiltalt for å ha stjålet ti rein fra Torkil Olsen på svensk side, men han møtte ikke opp i retten. Morten ble likevel landsforvist på nytt, og måtte være ute av riket innen tre uker. Heller ikke finnelensmannen Jakob Johansen var å se på Overhallatinget.

Håpløst å stevne samene i det ville fjellet

Fjellområdene nord i Trøndelag var blant de strøkene bøndene ikke frekventerte noe særlig før på 1800-tallet, og som mest eksklusivt ble benyttet av samene. Fjellpassasjene over Stjørdal eller Verdal var veiløse og uframkommelige. Det var hovedsakelig jemtene som vinterstid reiste i store sledelag på opp mot 200 sleder

i følge til markedene på Røros og i Levanger. Sivert Johansen finn, som oppholdt seg i grensetraktene mellom Snåsa og Jemtland, lå så langt av lei at han ikke kunne stille til manntallsopptaket i februar 1686. Sivert ble i 1739 fordrevet av svenske nybyggere. Det ble for øvrig heller ikke tatt opp manntall i 1701 på nordmennenes gårder i Nordli og delvis i Sørli, fordi de lå så langt unna og det var uframkommelig dit. Misjonæren Isak Olsen (1680-1730) fortalte i 1718 at fjellfinnene fartet rundt i grensestrøkene med reinsdyrene sine, ga seg til kjenne innimellom da de kom til bygda med kjøpevarer, men reiste så til fjells igjen. Da visste ingen hvor de var.²⁹

Rettsaker som involverer samer utsettes eller forkastes ofte. Hovedproblemet for rettspleien var at «finn-mennesker» ikke var mulige å stevne siden de ikke hadde noe fast tilhold, og «den slags folk fartet fra sted til sted i Jemtland og inn i det ville fjellet», hevdet kallsmennene i Verdal i 1763. Lensmann Georg Post bekreftet at det var umulig å få kontakt med de to samene som skulle vitne, siden de «strefet omkring hist og her og ikke hadde noe kjent oppholdssted». Prestene visste likevel at samene ville dukke opp i bygdene ved kirkelige høytider eller til markedene. Derfor mente presten i Verdal, Peder Krog (1709-1779), at vitnene i saken om omstendighetene rundt samekona Marit Nilsdatters død i Brustua i 1762, ville komme til kirke og kunne stevnes da.³⁰ Presten anbefalte på tinget å stille saken i bero inntil videre, men den kom ikke opp igjen. Saken om overfallet på Siri Mortensdatter i Snåsa tok likeledes lang tid å ferdigstille i 1703-1705, delvis fordi Siri selv ikke oppholdt seg i bygda da tingmøtene ble satt. Det betød at retten forholdt seg til de lokale vitnene, og avvartet dom inntil Siri kunne møte og forklare seg i saken, akkurat slik de ville gjort overfor enhver part i en rettsak, uavhengig av etnisitet.³¹

Da samens Skarel Olsen (22) drepte Ole Andersen finns sønn, Anders, med et vådeskudd under andejakt på Skalstufjellet sommeren 1734, fikk lensmann Ole Jakobsen Lyng i Verdal oppgaven med å framskaffe vitner. Men føreforhold og uvær gjorde det «umulig for noe menneske å komme over det forferdelig fjellet». To sentrale vitner, samene Henrik Torsen *skallemeister* og Trampe-Jon, oppholdt seg på ukjent sted i det ville fjellet, og det var håpløst å få varslet dem

om å møte på tinget. Senere ble det opplyst at Henrik skallemeister skulle ha reist til Tydalsfjellene. Til tross for at Skarel Olsen ikke hadde en eneste eiendel med seg i arresten, mistenkte fogd Ulrik Fredrik Grüner likevel samen for å eie betydelige verdier, «kanskje reinsdyr og annet gods hos andre finner i fjellet». ³² Fogden mente at Skarel nok kunne betale 40 riksdaler i skadebot, subsidiært to års arbeid i jern på festningen i Trondheim. Når det kom til stykket, rømte Skarel Olsen fra arresten og var ikke å få tak i til tross for flere storstilte leteaksjoner i grensetraktene, noe lensmann Ole Lyng tok sin død av høsten 1735. ³³

På fogdens ordre lette også lensmann Anders Brede sammen med Ole Burmo fra Snåsa og Arne Iversen fra Li i tre dager i fjellet i 1702 etter Peder Jonsen og «finninnen» Lisbet uten hell. De hadde flyttet fra sin forrige boplass, og ingen i Li visste hvor de hadde tatt veien. Det var presten Muus som i en skrivelse fortalte at «lappfinnkvinnemennesket», som tjente hos Peder Jonsen finn og var besøvet av ham, etter en måneds tid fødte et dødt foster «mens hun hadde hyrdevakt over reinsdyrene i fjellet». Hun skal ha lagt det under noen steiner i fjellet uten å ha sagt noe om barnets fødsel, død eller begravelse til noen. Dette var svært alvorlig; fødsel i dølgsmål (hemmelighet) kunne føre kvinner til skafottet hvis barnet døde. ³⁴ Men det viste seg å ikke være tilfellet her. Lisbet løy for presten fordi hun trodde Peder da raskere ville gifte seg med henne, og hun kan ikke ha skjønt hvilken sjanse hun tok. Peder Jonsen, som var både fattig og blind, kom etter hvert til tings der han innrømmet «legemlig omgjengelse», og sa at han ville gifte seg med Lisbet. Lisbet, som heller ikke eide noe, ble dømt til tre ukers fengsel hos lensmannen for løgn, og de to måtte betale ekteskapsbøter på vanlig måte. ³⁵

Finnkjerringer og runekailer med trolldomskunster

Forordningen av 12. oktober 1617 om dødsdom for trolldom, ble iverksatt mens hekseprosessene pågikk, men fikk betydning utover perioden da bålene var brent ut for dette fenomenet. ³⁶ Bygdefinnen Henrik i Meråker «kunne trolldomskunst forfare», gannet ondt på naboen sine, og ble dømt til døden i 1614 etter en langvarig prosess og henrettet ved halshogging på Langøra i Stjørdal.

Henrik er første gang nevnt i skattelistene for 1606, og Bjørn Roar Krogstad mener i Meråker-boka at familien kan ha bosatt seg på gården i ødetida etter den store Mannedauden. Visstnok var Henrik både velbemidlet og vel ansett før han i en kontrovers ble anklaget for trolldom.

Til tross for at løsgjengeri var forbudt ved lov, var det mange, både samer og nordmenn, som drev rundt på veiene, betlet eller oppholdt seg på gårdene i kortere perioder.³⁷ 84 år gamle Marit Pedersdatter ble i 1712 tiltalt for *ganning* og misbruk av Guds ord.³⁸ Hun var ei «finnkjerring» fra Leksvik, som i mange år hadde fartet gårdimellom i Innherred og på Fosen, og hun sto for retten for *kogleri* (trolldomskunst) både i Skogn, Verdal og Inderøy. Kogleri kunne omfatte alt fra barselshjelp og kjerringråd til hjelp ved dårlig helse eller skader, ofte ved bruk av planter, til mer lugubre foretak som omfattet overtro og kvakksalveri. Dyr som styrta på båsen, ble gjerne omtalt som finnenes verk, og man mente lenge at samene kunne ta på seg bjørn- eller ulveham.³⁹

Marit Pedersdatter skal ha lært kunstene sine av Kristen Langdalen, «som var død for 20 år siden». Han kan dermed ha videreformidlet en kunnskap med konkrete spor tilbake til 1500-tallet. Marit Pedersdatter hadde blant annet kastet en pose mel og lest Fadervår, og dermed fordervet Peder Kopp Reidets kreaturer. Årsaken skal ha vært at hun var sint på kona hans. I 1711 ble plutselig grisen til Kristoffer Grande frisk. Kristoffer sa på tinget i Skogn at kona hans hadde gitt Marit Pedersdatter en pose korn, og hun hadde tatt imot den «med en latter som slike folk gjerne bruker». Marit benektet å ha hatt noe med grisen å gjøre. Hun skal derimot ha hjulpet Anders Sandens kone, Marit Olsdatter. Hun kom med et stykke kjøtt og ei fin brørdlemse som takk til mørkestua i Verdal, der Marit Pedersdatter satt arrestert i 18 uker. Vaktmennene Anders Monsen Øren og Ole Iversen Lunden ga henne også et lite stykke kjøtt, men de hevdet at det var en almisse, ikke som fortjeneste for å ha reddet ei ku. Lagtingsmennene i Trondheim mente likevel at med sine innbilte kunster hadde Marit forsøkt å gjøre folk skade, og «for disse bygdesignerierne burde hun vel settes i tukthuset andre til eksempel». Siden det ikke fantes noe tukthus i Trondheim

ennå, bare en arbeidsanstalt, forviste lagrettemennene i stedet gamle Marit Pedersdatter til Nordlandene.⁴⁰

Marit Pedersdatter var ikke alene om å kjenne knep som kanskje kunne hjelpe i et nødstilfelle. Både samer og nordmenn ble tiltalt på tingene i Trøndelag for trolldom, kvakksalveri eller «beding for syke». Kirsten Ivarsdatter var den siste kvinnen i Trøndelag som ble brent som heks, skjønt tiltaler om trolldom kom opp i hele hundreåret etterpå. Finn-Kirsten ble henrettet i 1674.⁴¹

Konedrap grunnet fyllerier

I 1691 ble Jon Jakobsen lappfinn tiltalt på tinget i Sparbu for å ha drept kona si i fylla. Anne Larsdatter, som var huskvinne på gården Nøst, der hendelsen skal ha foregått, vitnet om «adskillig uenighet og uforlikelighet» mellom Jon finn og kona. Dette skal ha skjedd i drukkenskap. Senere ble kona funnet død til sjøs, men Jon nektet for å ha drept henne.

Da samekona Marit Nilsdatter døde i Brustua på Stiklestad like før jul i 1762, ble det stor diskusjon om dødsårsaken. Hun ble til og med fraktet til Trondheim, der statsfysikus dr. Robert Stephen Henrici (1715-1781) foretok en obduksjon. Henrici var en innovativ og dyktig lege, men til Verdal midtvinters-tid var det uaktuelt å reise. Flere vitner hadde sett Marit bli sparket og slått i hodet med ei ølkanne av tre av mannen Ole Mortensen finn om kvelden, etter at hun først var blitt funnet livløs på den frosne marka av kirkefolket. Til tross for at ekteparet hadde deltatt lystig i et juleselskap hos Anders Larsen Stiklestad, hadde det haglet mange harde ord ekteparet imellom da de skulle dra. Flere av vitnene påsto misbilligende at det var kjent at de begge drakk.

Legen i Trondheim kunne ikke utelukke at Marits død skyldtes høyt alkohol-konsum, ei heller at hun var generelt svak og nedkjølt etter å ha ligget ute i den strenge kulda. Om slagene mannen hadde gitt henne var grunnlag for en drapstiltale, kunne han ikke si helt sikkert, selv om det var ansamlinger av blod

som kunne tyde på mangel på hjelp da hun ble slått, og derfor var *causa mortis*. Kona i Brustua, som var til stede da Marit døde, sa at det ikke var så greit å se om samekona hadde skader i hodet siden hun hadde ei stor hue på, men at hun var blå og blodig i ansiktet, var sikkert.

Mannen Ole Mortensen ble pågrepet og satt i arrest på lensmannsgården Østvoll med bols og bøyer, store hengelåser og kjettinger i påvente av en rettssak. Men så skulle han tre av på naturens vegne, og i det øyeblikket han var ute av døra, forsvant Ole Mortensen finn i nattemørket og vinterkulda. Lensmann Georg Post søkte etter delinkventen sammen med bygdefolket, men «all deres møye var forgjeves». På tinget krevde fogden livstidsstraff, men lagrettemennene mente at det ikke kunne bevises at Ole tok livet av kona si, derfor fikk han ei bot på 33 lodd sølv for vold i stedet. Den ble aldri betalt.⁴²

Selv om det er svært mange historier om slåssing i rettsapparatet på 1700-tallet, var det sjelden at vold mellom ektefeller kom opp på tinget. Det er også langt mellom de alvorlige voldssakene der kvinner er involvert.⁴³ Det ble fra prester og lagrettemenn i det lengste oppfordret til å leve fredelig og kjærlig ektefeller imellom, og drap, slik som i tilfellene med samene nevnt over, er svært sjeldne. Et spektakulært unntak er drapet på kaptein Iver Monsen på Mære i 1696, der fru Anne Kirstine Orning sammen med elskeren sin tok i bruk både trolldom og gift for å kvitte seg med ektemannen.⁴⁴

Drakk samene mer enn andre?

Bortsett fra det utspekulerte mordet på Mæregård, skyldtes de fleste urolighetene alkoholbruk. Men at samene konsumerte mer alkohol enn nordmenn, er vanskelig å tro dersom man studerer rettskildene. Biskop Peder Krog (1654-1731) i Trondheim utstedte ei formaning i 1690 til menighetene for hvordan «bondeselskaper», i dette tilfellet myntet mest på brylluper, burde foregå. Den mente å forhindre overflødig øltapping, og ikke minst, overstadig fyll og utagerende festing *under vielsen* i kirka. Gravøl og vaker utartet seg også til store fyllekalas,

og gjestgiveriene skjenket alle passerende døgnet rundt. Da gjestgiversken Berit Hammer på Verdalsøra sommeren 1773 proklamerte langt på natt at hun bare serverte øl, og at dram ikke var å få tak i hos henne, var det ikke vanskelig i det hele tatt for en av gjestene å få kjøpt brennevin et annet sted i den knøttlille ansamlingen hus tettstedet besto av.⁴⁵ Og da lofotfiskerne ble tilbakekalt i januar 1809 på grunn av krigsfaren, skrev senere sjøkaptein og kjøpmann i Trondheim, Nils Henrik Bugge (1790-1871), om transportetappen til fots i snø og sludd fra Namdalen til Trondheim: «Jeg må gjøre den bemerkning at i alle de bygdene vi passerte, kunne vi få så mye nybrent brennevin vi ønsket til 24 skilling potten, uaktet at brennevinsbrenning på den tiden var forbudt i Norge.»⁴⁶

Enkelte samer hadde riktig nok «henfalt til drukkenskap», som prestene skriver, og samemisjonæren Thomas von Westen mente i tingretten i Overhalla i 1723 at årsaken var at skjenkesteder og vertshus lå tett ved kirkene. Han krevde kirkefred, tingfred, bygdefred og hyttedefred for samene, og påpekte at «de satans kapellene» burde avskaffes, slik at samene ikke ble fristet av ølet og brennevinet som ble servert der.⁴⁷ Så snart samene ble forført av drukkenskap, begynte de sine trollmesser, og von Westen oppfordret derfor øvrigheten til å følge Kongens befaling i Misjonskollegiets instruks av 19. april 1715 om å bistå i arbeidet med «de dyrekjøpte sjelers frelse». Presten Peder Kaasbøll Rosenvinge (1701-1766) påsto likeledes i 1764 at en kramkar i Tydal gjorde hva han kunne for å skjenke samene fulle, og dermed lettere få avsetning på varene sine. Lensmannen samme sted mente at samenes hang til brennevin førte til dovenskap og likegyldighet overfor reinsdyrene. Sogneprest Jørgen Olsen Mandal i Tolga hevdet i 1773 at alle samer har «stor begjærighet til brennevin og tobakk, som både røykes og tygges». Til tross for at tingallmuen i Verdalen mente at samene som drev reindrift ikke førte til noen utfordringer da fogden spurte dem om dette i 1788, var det klart at om noe kunne gjøres for å hemme den uorden og ulempe fattige finner førte med seg, ville det være bra. «De drikker og larmer og vil ikke arbeide», hevdet verdalingene.

Det synes også som om det var fyll som utløste drapet på samene Jens Tørrissen i Venneshamn i Verran lørdagskvelden 25. august 1714. Ei kvinne ved navn Gisken hadde kommet fra Trondheim med en del varer («brennevin, tobakk og annet krams») som hun solgte fra et naust. Samene Hans Larsen, som vanligvis holdt til på Namdalseidet, kom også dit med kona si og to små barn. Ekteparet skal ha initiert både overstadig drikking og høylytt leven. Dagen etterpå ble Jens finn funnet død i sine vanlige klær; grå vadmelskofte og skinnbukse, i fjæresteinene under Anund Venneshamns hus med noe tang over hodet. Jens hadde skader i ansiktet. Både samer og nordmenn deltok i undersøkelsene etter funnet, og alle forklarte seg på høsttinget. Men Hans finn og familien var forsvunnet. Retten mente at både samene Hans Larsen og tause Gisken burde stevnes til tings og forklare seg, men det ser ikke ut til at de var å finne.

Synet på samene i rettspleien

Dansk-norske embetsmenn synes til dels å være nokså forutinntatte i sin formening om samefolket. Ei samejente som arbeidet på prestegården på Haug i Verdal «kunne knapt brukes til å gjete». Hun fikk et uekte barn, og måtte ta til tiggerstaven. I 1754 ble lapptause Synnøve Jonsdatter spesielt nevnt i lista over sameungdommer som fikk kristendomsundervisning i Grong siden hun hadde begått to leiermål.⁴⁸ Jenter som fikk barn uten å være gift, ble sjeldent pent beskrevet av prestene, og det gjaldt ikke bare samejenter.

I 1716 fikk «ei finntøyte, Sissel Bendiksdatter, som sa seg å være besøvet av en finn fra Brekken ved Dovrefjell», absolusjon i Stiklestad kirke. Ole Torkilsen skal ha lovet henne ekteskap, men «ville ikke holde løftet», skriver presten Thomas Jensen Collin (1663-1746). Geistlig jurisdiksjon var ikke annerledes for samer enn for nordmenn.

Man finner ingen samer blant lagrettemennene på tingene. Der er det bare norske, bofaste, selveiende bønder som får plass. Husmenn og strandsittere får ikke avlegge lagmannsrettseden, ei heller håndverkere eller samer.⁴⁹ I Verdal er det

bare gjestgiveren Kristen Abrahamsen Hammer (1720-1772) og jektskipperen Tarald Eriksen (1692-1770), som ikke er selveiende bønder eller bondesønner, som stiller som dommere på tinget i hele hundreåret. De to var dyktige folk med sterke personligheter, og de var forholdsvis velstående med fast eiendom og svært synlige i lokalsamfunnet i lange perioder. I 1708 druknet Finn-Jon, som oppsiktsvekkende nok var reservesoldat, ved Fæby i Verdal.⁵⁰ Samer stiller derimot i retten som vitner, og deres vitnemål virker ikke å være mindre verdtt enn andres. Da *capitaine des armes*⁵¹ Jakob Magnussen i 1715 ble knivstukket under et søndagskalas hos Jon Eriksen smed i Sparbu, var Jon finn ett av vitnene. Han satt og snakket med Ole Ågesen om noe arbeid han hadde gjort for ham da lovbruddet skjedde, og begge bevitnet hendelsen i retten.

Myndighetene var svært oppmerksomme på samene som levde i grenseområdene. Da noen av Torkil Andersen finns rein ble skutt ulovlig i fjellet i 1727, engasjerte stiftamtmann Jakob Bentzon (1688-1775) seg i saken, og konrektor og samemisjonær Hans Skanke (1679-1739) i Trondheim skrev en supplikk om forholdet. Tre verdalinger ble beskyldt for ugjerningen uten at noen vitner eller beviser kom for dagen, og saken rant ut i sanden. Tidligere var det blitt idømt strenge straffer for å skyte rein. Landsforvisning var ikke uvanlig, noe som gjaldt både samer og nordmenn.

I Meråker nevnes samene allerede i 1628 som rettssubjekt på lik linje med nordmenn. Vi vet ikke navnene deres, men Kjell Haarstad mener de var reindriftssamer som holdt til i Ferstraktene nord for Meråker.⁵² Samene ble frastjålet *fettalje* (fødevarer, proviant) av Sigurd Meråker, Ole Meråker, Jens Brenne, Lars Nøst, Jon Moen, Erik Moen og Jon maler. Nordmennene ble dømt til 39 riksdaler i bot. I 1636 ble samer Nils Torkilsen frastjålet kjøtt, kopperkjeler, ei jerngryte, skinnfeller og en mengde reinost. På vintertinget i Undersåker i Jemtland i 1637 ble Knut Pedersen Skytte dømt til døden for tyveriet etter påtale av fogd Erik Kristensen. De medskyldige ble ikke dømt av lagretten fordi Knut var eneste vitne, og henrettelsen skjedde på Hegra tingsted før hans vitneprov ble tatt opp. Jünge påpeker at heller ikke i denne saken ble nordmennene dømt

mindre strengt fordi den andre parten var same. Det interessante med denne saken er også at den dokumenterer tamreindrift, siden produksjon av reinost i slike mengder («en hel hop reinoster») krever i hvert fall småskala reinnomadisme.⁵³ I 1663 ble tre menn fra Vingelen stevnet for tyveri fra samene.

Jon Ellingsen Gran måtte stå offentlig skrifte og bøte 1 riksdaler til Snåsa kirke etter at han i 1705 ble dømt for «forargelig vesen» mot finnkvinnen Siri Mortensdatter, Torkil Andersens kone.⁵⁴ Tingmennene i Snåsa kunne ikke dømme Jon for voldtekt etter NL 6-13-18 da dette ikke var bevist, men en rekke vitner sto fram, støttet Siri og vitnet om hvordan Jon hadde kastet seg over henne tre ganger i snøen 14. oktober 1703 og «vist fram hemmeligheten sin». Med den unnskyldning at han krevde betaling for ½ pund tobakk som Siri og broren, Mat-Pål, skal ha kjøpt ti år tidligere, angrep Jon Siri da hun kom gående på ski med en *kirits* (pulk) etter seg på veien mellom lensmannsgården Brede og Jørstad. «Hvis du ikke gjør som jeg vil, slår jeg deg i hjel, og du kan ligge her for hund og fugl!», raste Jon Gran. Siri ropte og skrek, og kom seg inn på kjøkkenet på Jørstad hvor hun viste fram de ødelagte klærne sine og fortalte hva som hadde skjedd. Jon Gran slo i bordet og nektet for å ha ytt henne noen overlast. Siri gråt og fortalte at Jon hadde sagt at hun skulle få 4 ort dersom hun ville ligge med ham. Hun hadde svart at det gjorde hun ikke en gang for en hel riksdaler! Og: «Fanden ta hans kropp som ville skade henne på livet!». Hun hørte ingenting om noe tobakk, presiserte hun. Etterpå viste Siri drengen Ingebrigt Pedersen på Brede hvor overfallet hadde skjedd. Ingebrigt hadde hørt henne rope på veien da han tresket på låven i lensmannsgården, og ble sendt for å undersøke hva som foregikk. Siri ble tatt hånd om av husmora Marit på Brede siden lensmannen selv ikke var heime, og hun ble fulgt videre til prestegården av husmannen Nils Bostad fordi hun ikke turte å gå ute alene. Jon Gran gikk etter hvert til mot-sksmål fordi Siri hadde beskjemet ham, men han ble altså ikke trodd i retten.

Jon Gran ble dømt på tinget, og Siris sak ble ikke behandlet annerledes i retts-systemet fordi den forulempede var same. Det finnes bare én lignende sak fra denne perioden i Inderøy fogderi å sammenligne med, og også der fikk

skadelidne medhold. Karen Kristoffersdatter ble overfalt og voldtatt av sersjant Bent Olsen Nordgård på Selli på vei fra Trondheimsferga ved sankthanstider i 1710. Hun ble tiltalt for leiermål i Stod høsten etterpå, og hadde da nedkommet med ei jente uka før påske. Sersjanten ble dømt på ytterste formue ifølge NL 6-13-25, og måtte betale 16 riksdaler i bot, subsidiært tre ukers fengsel på vann og brød etter forordningen av 1690.⁵⁵

Samene framstår i stor grad som rettskafne i rettsmaterialet, men det finnes unntak. I 1689 satt fire samer innelåst hos Ingebret fergemann på Straumen i Inderøy i ei uke og tre dager for «ulystig fremferd». De ble landsforvist for forseelsen, og Ingebret mottok 2 riksdaler, 1 ort og 11 skilling for bryet. Da noen bønder fra Kall og Gaundalen i 1692 ble anklaget og dømt for å ha skutt 34 rein på svensk side, var åtte av de anklagede landsforviste samer. Vitnet Henrik skallemester diktet opp en usannsynlig historie om Skarel Olsen som utspekulert drapsmann i 1734. Han ble ikke trodd i retten. Og finntausa Anne Hansdatter så sitt snitt til å tjene noen daler da hun vinteren 1786 solgte flere rein til korporal Anders Nilsen Inndal uten å fortelle at dyrene ikke var hennes, men husbonden Anders Jonsen finn sine. Svenske Stine Lund, ei tyvaktig dame som fartet rundt i Trøndelag og lurte eiendelene fra folk sommeren 1773, ble imidlertid pågrepet sammen med samene Valentin av en annen same i fjellet, og både ei sølvskjei og en hest de to hadde tyvlånt, kom til rette.⁵⁶ Alvorligst er saken om samene Klemet Bengtsson og Jon Jonsson den yngre, som ble dømt til døden etter mordet på to nybyggere og deres tre barn i Jemtland i 1812.

Bulderet med de tre mennene som forsvant i fjellet

23. mars 1702 innkalte stiftsbefalingsmann Iver von Ahnen til ekstraordinært ting på Brede i Snåsa. Saken gjaldt to soldater og en same som var blitt borte i fjellet. Samen var Pål Mortensen, kalt Porse eller Mat-Pål.⁵⁷ Han tjente på en av gårdene i Snåsa, og Ole Jakobsen Kjenstad ga uttrykk for at det var spesielt merkelig at en same hadde kommet bort; han var jo så godt kledd. «Men kanskje hadde Mat-Pål lagt igjen skinnbuksa si på tjenestegården?», undret Ole Jakobsen.

Soldatene Jon Bårdsen Røkvoll og Bertel Gravbrott fortalte på sommertinget at de under den siste generalmønstringa på Leiret snakket med noen soldater fra Åsen som hadde sett Pål Mortensen geleide de to savnede til fjells.⁵⁸ Mat-Pål hadde gått og betlet i tre ukers tid i Åsen før mønstringa, sa de. Hvorvidt dette var sant, ble ikke undersøkt, og det ser ikke ut til at Mat-Pål ble meldt savnet av andre samer. Det ble derimot spekulert i om ikke Pål Mortensen var medskyldig i drap, skjønt det var skogfinnen Thomas Mortensen som ble hovedmistenkt i saken.

Det var sønnene til Einar Husum og Torberg Aunet som var forsvunnet. De to unge mennene var innrullert som soldater, og hadde tatt til fjells med tre kanner norsk brennevin, noe tobakk og 9 riksdaler i den hensikt å handle med Thomas lappfinn. Nå ønsket fedrene å klargjøre om deres mistanke til Thomas Mortensen var berettiget.

De to bortkomne soldatenes brødre, Bertel Torbergesen og Kristoffer Einarsen soldat, hadde to ganger vært i fjellet for å lete, uten å finne spor etter de savnede. I uka før sommertinget søkte 15 mann i tre dager, noe de «flittig gjorde på alle veiene der det kunne tenkes at de to hadde vært», uten tegn til dem. Samen Thomas Zachariassen ville imidlertid ikke være med i manngarden, og ble bedt om å forklare hvorfor. Han svarte: «Jeg går hvor som helst, bare ikke til Thomas Mortensen.» Sist han møtte ham, unnslopp han knapt med livet, fortalte Thomas Zachariassen. Thomas Mortensen hadde kommet til ham ved Langvatnet der han hadde tilhold, beskyldt ham for tyveri, og villet binde ham til ei gran hele natta. Thomas Zachariassen slapp så vidt derfra, og var veldig glad for det!

Samen Torkil Nilsen hevdet også at Thomas Mortensen hadde flere sider, og at han hadde truet med å slå ham i hjel. Det skjedde på Torkil Nilsens heimsted i Gaundalsfjellet sommeren før, da han ikke ville selge Thomas brennevin. Det ble slåsskamp av det (de to «hårdroges»), og det var Torkil som slo først.

Thomas Mortensen hadde reinen sin i områdene rundt fjellet Haldishatt. Dette området hadde en annen same, Anders Persen, bygslet. I påska 1701 hørte Jørgen

Anfinnsen Støvren og husfolket hans Thomas si at han ville sette ei kule i Anders Persen for å ha bygslet arvefjellet hans. Senere nektet Thomas for at han ville skyte noen i hjel. Jørgen Støvren, sersjant Peder Worm og Ole Sem fortalte at de hadde hørt prestefruen, Susanna, fortelle at Thomas Mortensen før siste Levangers marked sa at han hadde drept en fremmedkar i fjellet. Hun hadde bedt Thomas si sannheten hvis han ville ha Gud og godtfolk som venn – før hun ga ham et glass brennevin.

Sersjant Peder Worm og Ole Sem vitnet også at de på Sem forrige høst ved mikkelsdagstider hørte samene Torkil Andersen si: «Jeg vil ikke være hos Thomas finn. Han er en ugudelig mann som slår folk i hjel.» Torkil Andersen var drukken da han sa dette, og nå kom han for retten og benektet det hele. Han hevdet at han ikke hadde noen grunn til å si slikt om Thomas Mortensen. Sersjanten vitnet imidlertid at Torkil Andersens far, Anders Torkilsen, sa det samme på Sem hos enka der. Bent Lilleberg fra Overhalla hadde spurt om det var sønnen Torkil Andersen som hadde slått i hjel de to jemtene som reiste over fjellet til Jemtland sist sommer? Da svarte Anders: «Min sønn slo ikke i hjel noen. Det var det Thomas Mortensen som gjorde.» Peder Brynildsen Haldis Øvre i Sørfinnli fortalte i tillegg da han var i kirka i bygda tre uker etter jul at «en finn der øst i fjellet» hadde sagt om Thomas at han måtte være en farlig mann ettersom han sier at han ikke akter å skyte en bondemann i hjel mer enn en fugl eller ei rype.

Etter disse vitneforklaringene var det kan hende ikke så rart at fedrene til de to bortkomne soldatene spekulerte på Thomas Mortensens rolle i det hele. I tillegg fortalte lensmann Anders Brede at Thomas finn var i hans hus fjorten dager før jul, noe drukken. Thomas sa da: «Jeg venter meg bolt (fengsel) hver dag for den store bulder (ståhei) som er i bygda om folkene som kom bort.»

Thomas Mortensen skjønte altså godt at bygdefolket mistenkte ham for drap. Dette ble samene skremt av, og da drengen Jon Olsen i juleselskapet hos lensmannen på Brede kom inn ringlende med en bismar (ei vekt) og lot som om han var en sersjant som ville arrestere ham, ble Thomas «ille tilfreds og bekymret

seg for reinen sin i fjellet». Thomas holdt drengen til side og ville gi ham penger i forlik. Dette oppdaget imidlertid lensmannen og kona hans, og de sendte drengen på dør for lureriet. Ole Kjenstad ba om at Thomas måtte få gå heim – og det fikk han.

«Alle skog- og lappfinnene som var til stede av Thomas Mortensens anheng» – han hadde tydeligvis store deler av sin sjette med seg til tings – ble nøye eksaminert i retten, men det var ikke mulig å få mer informasjon. Fedrene mente likevel at det fantes ytterligere opplysninger som ville felle samene. Retten skjøv derfor saken over til neste ordinære ting, og fedrene fikk ansvar for Thomas Mortensens sikkerhet og tilstedeværelse. Han ble ikke tilbakeført i arresten siden presten Muus gikk god for ham. Thomas Mortensen finn hevdet sin uskyld.

Historien slutter likevel ikke der. Bygdelensmann Anders Brede i Snåsa stevnet til det samme tingmøtet nemlig svenske Karl Ål for «selsom adferd og pinsler». Svensken skal ha bedrevet tortur, blant annet ved å brenne Thomas Mortensen under føttene. Hensikten var å få ham til å innrømme hvor de to unge mennene var blitt av. Svensken møtte ikke i retten, og skal ha tatt ned til Stod prestegjeld, fortalte folk.

Thomas Mortensen visste ikke mer om de forsvunne personene, men han ble spurt hvorfor og med hvilken lov han hadde forflyttet reinen sin over de svenske grensene? Han hadde verken betalt tiende eller finnskatt. Magister Jakob Muus, Snåsa-presten, fortalte at det ryktes at dette skyldtes at dyrene ble jaget av ulv, men Peder Jonsen hevdet at ifølge Thomas' dreng, mente han å flytte til Tydalsfjellene. Selv sa Thomas finn at Bur-Jens i Østerungdalen (Østre Ogn-dalen), som nå var på Tangen, fór og skjøt reinsdyrene hans. At Thomas finn hadde flyttet reinsdyrene og bopælen fra Kongens land og riker til Jemtland og de svenske grenseområdene, gjorde ham kanskje mer mistenkt, eller «ufredelig», men i og med at samene selv fortsatt befant seg innenfor Norges grenser, ble saken lagt til side og «opptas når det passer».

Massedrapet i Gaundalen i 1693

Gaundalen i Snåsa var vinteren 1693 åsted for ett av de aller verste massedrapene i Norge. Det var den velstående samene Blå-Nils og familien hans som ble tatt av dage.⁵⁹ Gaundalen ligger i Skjækerfjella, nordøst i Trøndelag. Stedet er fortsatt bebodd, og ligger på grensa til Sverige i ett av Norges største urørte fjellområder. For tre hundre år siden lå stedet enda mer isolert og uframkommelig til.

Det var Jeppe Eriksen som holdt til «på en plass i fjellet kalt Gaundalen» på slutten av 1600-tallet. I nabohuset bodde Niklas Ellefsen. Han hadde kone og tre små barn, men det var dårlig stelt og fattigslige kår. En måned før jul i 1693 fikk de besøk av samene Blå-Nils. Blå-Nils var reineier og handelsmann, og godt kjent i Trøndelagstraktene. Han fartet på begge sider av grensa med varer på sleden sin, og handlet med reinskinn og bruksgjenstander av ulik art; kobberkjeler eller trevarer, for eksempel. Med seg på denne turen hadde Blå-Nils hele familien sin og en reinflokk. Familien besto av ei gravid kone og seks barn under konfirmasjonsalder. Blå-Nils hadde også med seg en dreng til å hjelpe seg med dyrene.

Blå-Nils og familien tok inn hos Niklas Ellefsen da de først dukket opp i Gaundalen. Det var mørkt, snøfokk og streng kulde, slik det gjerne er vinterstid i fjellområdene i Trøndelag. Familien bodde hos Niklas i seks dager, og han fikk et reinskinn av samekona som takk for oppholdet. Deretter flyttet samefamilien inn i nabohuset hos Jeppe Eriksen og var der i seks dager til. Det syntes Jeppe var nok. Han ba Blå-Nils dra sin vei, fordi han ville ha husene sine i fred. Dette fyrte opp en diskusjon om eiendomsforholdene i fjelltraktene. Var det sameenes land, eller eide nordmenn gårdene de hadde bygslet i ødemarka? Blå-Nils mente, ifølge Jeppe, at han hadde rett på Jappes hus, og foreslo at Jeppe kunne flytte inn hos Niklas ved siden av. Det forslaget likte Jeppe veldig dårlig.

En morgen da Blå-Nils og drengen sto med ski på beina utenfor døra, trodde Jeppe de skulle dra. Da han skjønnte at det ikke var tilfellet, ble han rasende og gikk til aksjon. Han tok ei øks og hogg de to i panna med øksehammeren så de falt døde om «den ene etter den andre», fortalte Jeppe i retten senere. Deretter

gikk Jeppe inn i stua der han hogg ned samekona og barna. Den yngste jenta var 2½ år gammel. Naboen Niklas Ellefsen ble så forskrekket at han besvimte da han fikk se hva som hadde skjedd.

For å skjule den grusomme handlingen, ville Jeppe velte de døde i elva. Han truet Niklas Ellefsen til å hjelpe seg, og de to fraktet de døde på en slede til den islagte elva. Men ikke bare var jorda frosset, elveisen var tykk og hard og ikke til å få hull på. De måtte vente til våren. Da isen gikk i mai måned, lempet Jeppe og Niklas likene i elva.⁶⁰ Deretter reiste Jeppe til Jemtland med varene Blå-Nils hadde hatt med seg på velfylte sleder.

I den lille bygda Undersåker, nå i Åre kommune på svensk side av grensa, ble Jeppe Eriksen pågrepet av lensmannen, som ante ugler i mosen. Jeppe «kom seg imidlertid straks derfra», som han sa, og rømte til Snåsa. Der ble han fanget av bondelensmann Nikolaus Bredeesen på Vester-Svarva, og satt bak lås og slå igjen i påvente av en rettssak. Da hadde det gått nærmere ett år siden udåden i Gaundalen ble utført. Fogd Rasmus Høg innkalte til ekstraordinært ting på Svarva, og 12. november 1694 ble retten satt.

Blå-Nils hadde vært en rik mann, noe både fogden og lagretten var klar over. Samen var «merkelig bemidlet», som sorenskriver Nils Olsen Vind (ca. 1645-1709) påpekte i referatet i tingboka, siden han hadde en stor flokk reinsdyr og mange eiendeler. Men hvor var reinsdyrene blitt av? Jeppe fortalte at samens hadde et utall rein, og at han etter drapene på samefamilien hadde slått ihjel 14 stykker som han og Niklas delte mellom seg. Selv tok han åtte *muddskinn* (pels/pesker av reinskinn). Niklas hadde fått like mange. Niklas fikk også to av de fem mårskinnene og et beverskinn. Blant samens saker fantes i tillegg fem kobberkjeler og 9 ort i mynt, som Niklas fikk. Jeppe sa at han hadde solgt noen små spenner til en *kjol* (frakk) til Størker Dale for 6 ort. Jeppe fortalte videre at han etter drapene hadde blitt redd for å være i fjellet, og spurte Størker om han kunne bo hos ham? Størker snakket med presten, herr Nils Lund, om dette, og han hadde pålagt Størker å ta Jeppe i hus. Størker forklarte i retten at han og Jeppe reiste med tre

hester til fjells for å hente mer av godset. Da fikk han noen trevarer, blant annet ei kiste og tre kopperkjeler, som Jeppe sa at han hadde fått tak i i Jemtland.

Niklas Ellefsen innrømmet i retten at han var like delaktig i distribusjonen av tyvegodset etter samene som Jeppe. Det var et sølvbeget som klokker Jørgen Forbergs kone, Berit, hadde kjøpt for 6 riksdaler. I tillegg var det 12 svenske sølvstykker til en verdi av 6 riksort og 5 riksdaler i dansk mynt, som Niklas hadde brukt til å kjøpe mat til familien sin. Det var ytterligere 6 riksdaler, som Niklas hadde levert til Stein Vegsets kone. Stein bekreftet i retten at kona hadde mottatt pengene, men han viste ikke fram sølvet i retten, siden det lå gjemt blant konas ting, og hun hadde reist til Trondheim en tur. Stein fortalte videre at han selv hadde kjøpt et reinskinn av Niklas. Det samme hadde Ole Svarva, mens Lars Nagelhus hadde kjøpt to reinskinn, et mårskinn og seks muddskinn. Størker Dale hadde også kjøpt to reinskinn. Noe mer var ikke å få ut av Niklas. Han måtte avvente dom til neste ting, og ble plassert i arresten på lensmannsgården på Svarva hele vinteren. Fogd Rasmus Høg la deretter ned påstand om dom etter NL 6-6-1 for drap på ni mennesker, og for å ha tatt eiendelene deres. Jeppe burde miste sitt liv ved at kroppen skulle skilles fra hodet med sverd og deretter legges på steile, mente fogden. De åtte lagrettemennene var enige i påtalen, og dømte Jeppe Eriksen til døden.

Vintertinget i Snåsa i 1695 ble utsatt på grunn av dårlig vær. Det var ikke mulig å komme seg over isen på Snåsavatnet. Dette var forholdsvis vanlig, og det skjedde regelmessig at vintertinget ble utsatt. 4. mars var det imidlertid tingtid på Vester-Svarva igjen. Der hadde Niklas Ellefsen sittet i arrest siden høsttinget. Han sa at han sto ved bekjennelsen sin, og at han ikke hadde turt å åpenbare det som hadde skjedd så lenge Jeppe Eriksen var på frifot. Niklas ba om en nådig dom. Fogd Rasmus Høg mente at medvirkning til å skjule drapet og tyveriet av samens gods ikke skulle tas lett på. Han påsto at Niklas måtte brennes med tyvemerket på ryggen og hensettes til arbeid i jern på Holmen på livstid. Til tross for at Niklas hadde holdt drapene hemmelig i et års tid, besluttet lagrettemennene i Snåsa likevel ikke å følge fogdens resonnement fullt ut. Tiltalte var en fattig mann og

«eier ikke det ringeste uten en naken kvinne og tre små barn», protokollerte sorenskriver Vind.⁶¹ Niklas ble dømt til å arbeide i jern på Holmen i fire år.⁶²

Før 2011 var dette sannsynligvis det verste massedrapet i norsk historie i fredstid. Det er verdt å merke seg embetsverket, lensmannen og lagrettens behandling av disse sakene. De forholder seg etter loven og med all mulig respekt for rettsapparatet, partene og vitnene, uansett hvem de er eller hvilken etnisitet de har.

Krigstilstander mellom samer og nordmenn?

Uenighetene om beitet og eiendomsforholdene i fjellet kunne føre til uro mellom samene og nordmennene, og internt mellom samefamiliene. Tyverier og ulovlig skyting av rein forekom. Og misjonæren Thomas von Westen ble forferdet over hvordan samene ble behandlet av nordmennene først på 1700-tallet. Drapene i Gaundalen, forsvinningene i Snåsa og voldtektsforsøket av Siri Mortensdatter er alvorlige forhold. Men er det hovedsakelig etnisitet som ligger til grunn for ulovlighetene? Og er det i tilfelle nok til å omtale situasjonen før år 1800 som en «krig» eller «borgerkrigstilstander» med rettsmaterialet som hovedkilde?

I 1663 anmeldte Nils Mortensen femten bønder fra Tynset for å ha stjålet hundre rein. Episoden der bøndene skjøt to dyr til underhold og samene tok tilbake reinflokken nattestid, viser at samene nå drev reindrift i større skala, mens bøndene mente at samene «overstrippet» skogene og ruinerte dem for jaktbytte. Major Schnitler spurte våren 1742 Tørris Olsen Sul i Verdal om det var noen tvistigheter mellom norske og svenske undersåtter i fjellene? Grensevitnet benektet dette på det sterkeste, selv om han ikke var fornøyd med at samene tømte fjellet for småvilt. Han hadde hørt av forfedrene at det tidligere var uenighet mellom myndighetene i Norge og Sverige om hvor grensa mellom rikene skulle gå, og han bekreftet at lokalbefolkningen og riksmyndighetene (på begge sider av grensa og på tvers av nivå) kanskje hadde ulike oppfatninger om den, men noen tvister mellom samer og nordmenn var ikke kjent for ham. De nordmennene som hadde kunnskap om fjelltraktene, var både gamle og skrøpelige, fortalte

Tørris, så han anbefalte at samene Zacharias Nilsen ble kontaktet for å vise hvordan lokale forhold var å forstå når det gjaldt grensa til Sverige. Tørris sa også at samene som nå var i Meråkerfjellene også frekventerte Verdalsfjellene.

I 1788 fulgte myndighetene opp bestemmelsene i grensetraktaten fra 1751 og tingallmuen i Stjør- og Verdal fogderi ble spurt av fogd Arent Kristoffer Arnet (ca. 1734-1822) om forholdet til samene: Hvor mange samer oppholdt seg i området og søkte til bygda med reinsdyrene sine, og hvordan kunne de finne tålelig oppholdssted der uten å fornærme bygdas skattlagde gårder? Bøndene i Stjørdal hadde ingen sterk formening om dette på tinget, men fra Verdals tingallmue var svaret konkret: Det var ganske få samer som oppholdt seg i fjellet der, og de vandret både på norsk og svensk side, der de fant fôr til dyrene sine. De kom aldri ned til bygda med flokken. Å anwise dem å være på et visst sted, syntes å måtte være umulig. «Dyrene søker dit reinmosen vokser», sa folk.⁶³ De som eide reinsdyr klarte seg fint selv, og grensetraktaten med lappekodisillen fra 1751 slo fast at samene ikke måtte fortrennes i sitt lovlige næringsbruk. De skulle da heller ikke foranlediges å flytte bort fra de norske grendene, mente verdalingene. I Tydal ble likevel to samer stevnet for Forlikskommissjonen av en rekke bønder i 1821 fordi reinen hadde gjort betydelig skade på setervollene og engslettene deres. Et motargument var at reinen gjødset seterjorda til beste for høyavlinga. Samene Ole Olsen og Anders Olsen vedtok likevel å bøte skaden med 30 spesiedaler. Slike konflikter fortsatte inn i det nye hundreåret, særlig i år der det la seg is i beiteområdene, og reinen søkte til bygda for å finne mat.⁶⁴

Lyngstad hevder et pragmatisk syn, og skriver i bygdeboka for Lierne at samer og fastboende må ha tilpasset seg hverandre på et tidlig tidspunkt, akkurat slik Bjerken hevder fra Grong om at det raskt ble enighet mellom bureisere og samer.⁶⁵ Dette er også inntrykket fra rettskildene. Hermanstrand mener å ane det samme etter sine studier om bygsling av fjellområdene. Noen krig i betydningen væpnet konflikt eller spent konfliktsituasjon mellom folkegruppene over tid, er vanskelig å se basert på skriftlige kilder fra før 1800. Og det synes overdrevent å omtale forholdene mellom samer og nordmenn før 1800 som «krigstilstander», selv om

det finnes dokumenterte hendelser med tap av menneskeliv. At det senere ble sterkere konflikter og press på ressursene grunnet økende folketall og virksomhet i nye områder fra nordmennes side og oppdimensjonert tamreindrift fra sameenes side, er tydelig. Et hevet spenningsnivå i kjølvannet av fornorskingsprosessen og den økte kontrollen fra norske myndigheter, er utvilsomt.

Konklusjon

Sannhets- og forsoningskommisjonen satte med sin rapport våren 2023 fokus på den norske statens behandling av urbefolkningsgruppene i landet vårt. Samtidig kom det til store protester mot Statens manglende oppfølging av Høyesteretts beslutning i Fosen-saken. Dette ga meg en mulighet til å presentere hvordan nordmenn og sør-samer forholdt seg til hverandre før fornorskingsprosessen tok til basert på funn i rettskildene i Trøndelag.

Debatten om sør-samenes eksistens har vært farget av Yngvar Nielsens hypotese, men senere studier av kildemateriale og arkeologisk forskning konstaterer sør-samenes tilstedeværelse i Sør-Norge langt tilbake i tid, og disse ideene har ikke lenger noen støtte. Rettskildene benyttet her, viser hvordan samhandlingen har foregått mellom samer og nordmenn i dette området.

Det er tydelig at allmuen og aktørene i rettssystemet tok straffbare hendelser som oppsto i perioden før 1800 svært alvorlig, og gjorde hva de kunne for å finne de skyldige og straffe dem i henhold til lov og rett. Ikke i noen tilfeller finnes det antydning til ulik rettslig behandling eller domspraksis avhengig av om parten var same eller nordmann.⁶⁶ Samers vitnemål ble vektlagt på lik linje med nordmenns. Samenes nomadiske levesett kunne føre til utfordringer i rettspleien, men det finnes ingen eksempler på at regelverket var til hinder for samers rettigheter, at enkeltpersoner ble fratatt mulighet til å bli hørt på tinget, eller at hyppig flytting ekskluderte samers deltakelse i rettspleien på andre måter. Som i tvister mellom nordmenn, er det forliket som preger uenigheter der samer er involvert, og praktiske hensyn som slår inn i tillegg til korrekt oppfølging.

Noter

- 1 Nærmere om Nielsens hypotese, som sto i kontrast til P.A. Munchs teori fra midten av 1800-tallet om folkemigrasjon knyttet til ismeltingen og tilgangen til jaktbytte basert på den eneste kjente reinjaktkulturen i Skandinavia, nemlig den samiske, se Jünge (2005 nr. 2).
- 2 Emil Mård Vaadal Eliasson og Mikkel Berg-Nordlie svarte Ole Jørgen Benedictow i Aftenposten 21.3.2023.
- 3 NOU 2007:14, s. 36.
- 4 Ei sijte (sør-samisk: sijte, nord-samisk: siida, lulesamisk og pitesamisk: sjidda) er i tradisjonelle samiske samfunn en gruppe av én eller flere samefamilier med sterke slektsbånd som drev reinnomadisme i fellesskap innenfor et bruksområde med sommerbeite og vinterbeite, flyttveier, slakteplasser, merkeplasser, gjeldeplasser, vintergammer og steder for lagring av slakt og reinmelkkagger. For nærmere om samene i Trøndelag sitt tradisjonelle levesett, se for eksempel Bjerken (1951), s. 225, Tøsse (1987), s. 231-235, Krogstad (2002), s. 146-158 og Jünge (2008), s. 370-429 og (2019), s. 42ff.
- 5 Vareger var «verdalsboer», hevder von Düben i 1873. En mer korrekt forståelse er sannsynligvis «norrøne» folk. Vikingene som reiste østover, ble i Ladoga-området og Holmgard omtalt som varjager.
- 6 Et eksempel på hvordan en fjellfinnefamilie endrer levesett fra reindriftnomadisme til å bli fastboende bygdesamer er Daniel Andersen (1790- ca. 1840) sin familie som kom til Volhaugen i Verdal tidlig på 1800-tallet, se Jünge (2005), s. 46ff. Daniel Andersen var morfar til «samehøvdingen» og redaktøren Daniel Mortensen (1860-1924).
- 7 Ole Jonsen og Nils Andersen antas å være stamfedre til sameslektene nord i Trøndelag, iflg. f.eks. Knut Bergsland.
- 8 Finnemantallet i 1686 var opprinnelig ment å registrere finsk innvandring til Norge, dvs. suomi-finske innvandrere (rugfinner, savolaksfinner), hovedsakelig pga. at det fremmede levesettet deres med bl.a. svibruk var i ferd med å bli et problem. Siden finn oftest var synonymt med same, ble samene helt opp til Overhalla i Namdalen registrert av lensmenn og fogder i mantallene.
- 9 Flere samefamilier betalte skatt både til norske og svenske myndigheter før inngåelsen av grensetraktaten i 1751. Skattespørsmålet var en del av grensetvisten mellom rikene fra 1500-tallet og framover.
- 10 Snorre forteller for eksempel om Harald Hårfagre og samejenta Snøfrid, og i Odd munks saga hører vi at Olav Tryggvasson traff en finn ved innløpet til Trondheimsfjorden.
- 11 Storm (1888), s. 393.
- 12 Sunde (2023), s. 49. Kanga unge var mor til Sigurd kongsson (før 1225-1254) og Cecilia kongsdatter (før 1225-1248), gm. (1) Gregorius Andresson på Stårheim og (2) kong Harald av Sudrøyene. Begge kongsbarna hadde posisjoner i riksstyret på 1200-tallet.

- 13 Folketellinga 1801 mangler i tillegg statistikk for enkelte områder i Verdal, blant annet på Fættan der husmannsplassene var mange. Statsarkivar Yngve Nedrebø i Bergen har anslått at ca. 10% av befolkninga i landet mangler i folketellinga 1801.
- 14 Christiansen (1999), s. 52.
- 15 «Å slå» ble på denne tida også brukt som uttrykk for å slå i hjel eller drepe, så det er uklart hvor alvorlig Nils Söderberg truet tilsynsmannen og medhjelperne hans, se Floater (2021), s. 498-503.
- 16 Om den samiske parallelle navnetradisjonen på Nordkalotten, se for eksempel Lindgren (2011).
Trampe-Jon ble stevnet som vitne i rettsaken i Verdal om vådeskuddet i 1734 der Anders Olsen ble drept. Bur-Jens het Jens Larsen (ca. 50 år i 1706), var født i Jemtland og bodde på en husmannsplass «i fjellsiden» kalt Grisbakken. Han var beryktet for tyveri, og ble bl.a. varetektfengslet i Snåsa i 1706 for å ha stjålet Ingebrigt Monsens hoppe (skiud), samt mat (fisk og brød) fra Erik Jonsen Nagelhus' stabbur. Jens ble dømt på sommertinget på Gran til å piskes før forvisning fra fogderiet, jf. NL 8-33.
- 17 Nils finn hestegjelder døde i Verdal i 1736. Henrik Torsen skallemeister, som vinterstid oppholdt seg i Tydalsfjellene, vitnet falsk i rettsaken mot samene Skarel Olsen i 1734, mens Lasse jemt skibinder døde på Fosneset i Ulvilla i 1775.
- 18 Jemten Erik Andersen Trefot (-1742) i Verdal ble far til tvillinger, som begge døde ved fødselen i 1733.
- 19 I hele distriktet fantes drenger og tautser av samisk opprinnelse på gårdene, for eksempel jemt-drengene Johannes og Mattias, som begge døde på Berg i Verdal, henholdsvis i 1741 og 1773. Som med norsk ungdom, var slik tjeneste ei opplæring innen mange fagområder, men det kan også hende samene hadde særlig kunnskap som var attraktiv for bøndene, for eksempel når det gjaldt behandling av kjøtt og skinn.
- 20 I Kolvereid ble nordmenn fra gården Finne også omtalt som «finn». Mannsnavnet Finn og finn i betydningen «spiss» (som i Finnanger i Fosnes) problematiserer også stadnavngranskinga knyttet til samisk geografi. Ytterligere betydninger kompliserer forholdet, se for eksempel Jünge (2005).
- 21 Det var Svein Levring som giftet seg med Ragnhild Haldosdatter. Det var begges andre ekteskap. Thomas Stene slo også til Jon Tromsdalen under bryllupsfesten deres. Thomas Stene var en slyngel, men han var soldat, og ble ikke straffet i sivil rett. Se Floater (2021), s. 373ff.
- 22 Se for eksempel Gåsbak, s. 574. Oversikt over lokallitteraturen som inneholder opplysninger om samer, finnes i referanselista.
- 23 Christiansen (1999), s. 52-53.
- 24 Herredagen var et møte mellom kongen og riksrådet, og hadde administrative og dømmende oppgaver. Herredagen fungerte i Norge i perioden 1539-1664 og ble i 1667 erstattet av Overhoffretten.
- 25 Sandnes (1964), s. 273. Svenskene brente også kirka i Sørli på slutten av Kalmar-krigen (1611-1613), jf. Christiansen (1999), s. 51.

- 26 Min kollega Tor Weidling i Riksarkivet tolker originalkilden på samme måte som meg, og Håkon Hermanstrand ved Saemien Sijte/Samisk Museum i Snåsa er enig i vår konklusjon.
- 27 Bjerken (1951), s. 224-225.
- 28 Samtidig med at Lappekommissjonen i 1898 anviste samene bestemte beitestrøk, ble det ansatt egne lappefogder som skulle bistå samene både i tvister som gjaldt reindrifta og med sosiale rettigheter. Dette var nordmenn, som for eksempel lensmann Lorents Brede i Snåsa som ble den første lappefogden i Norge i 1894.
- 29 Forskere og lokalhistorikere i både Norge og Sverige med kjennskap til reindrift har i nyere tid bekreftet at samenes tilhold kan følges i kirkebøker og andre skriftlige kilder avhengig av værforhold og årstider, jf. for eksempel Håkon Hermanstrand og Anki Solsten i det pågående prosjektet «Bygdesamer fra kyst til kyst», presentert under konferansen Makt og Minne III i Østersund i november 2023.
- Å gjenfinne nomadiske samer i ulike kirkesogn er likevel krevende, og i stor grad en tilfeldighet. Ugifte Peder Thomassen finn og Kirsten Andersdatter fra Snåsa fikk for eksempel en sønn i Stod i desember i 1759. Lille Thomas ble døpt i Kvam kirke i Steinkjer og gravlagt ved Stiklestad kirke i Verdal, 6 uker og 4 dager gammel.
- 30 Floater (2021), s. 503-507.
- 31 Ved manglende frammøte, var det vanlig at både parter og vitner fikk inntil tre sjanser til å være til stede på tingmøtet. Da hadde det som regel gått et år siden saken først ble stevnet til tings, jf. Floater (2021), s. 85-91.
- 32 Malthus forteller i 1799 at det var en idé blant bygdefolket i Røros-området at samene hadde store verdier, og at de gjemte myntene sine på toppen av fjell, s. 127ff.
- 33 Floater (2021), s. 495-498.
- 34 Å føde i hemmelighet var forbudt og kvinner var pålagt å benytte seg av de hjelpemidler som fantes, deriblant fødselshjelp. Statistikk fra Stjør- og Verdal fogderi og Trondheim lagting i perioden 1687-1800 viser at flere titalls kvinner ble idømt dødsstraff etter NL 6-6-7 for aborter eller fødsler i hemmelighet der barnet ikke overlevde, se Floater (2021), s. 445ff.
- 35 Ekteskapsbøter ble idømt for «for tidlig sammenleie» etter troløvelsen, også kalt «ekte leiermål», og var på 1 riksdaler 12 skilling. I 1736 økte ekteskapsbøtene til 3 riksdaler 36 skilling. I det gamle bondesamfunnet var det troløvelsen som var det sosiale og økonomiske avtaletidspunktet, mens ekteskapsløftene som oftest ble gitt innen ett år. Det førte til at det var mange gravide bruder siden fertilitet var et hederstegn. Dette forsøkte myndighetene gjennom dokumentasjon fra geistligheten å sette en stopper for ved å idømme ekteskapsbøter, se Floater (2021), s. 402-444. Etter 1723 ble leiermålsbøtene en del av fogdens lønn, og innkrevinga av bøtene ble intensivert. Mange tiltalte i leiermålsaker viste også til en intensjon om å gifte seg for å unngå de høye leiermålsbøtene. De ble da gjerne pålagt å gifte seg innen ei viss tid, for eksempel innen neste tingmøte, eller betale leiermålsbøter, henholdsvis 6 riksdaler for henne og 12 riksdaler for ham. Dette samsvarte med flere årslønner for vanlige tauser og drenger, og kroppsstraff ble derfor oftest alternativet for de dømte.

- 36 Hekseprosessene nådde sitt høydepunkt i perioden 1580-1630. Under Kristian 5.s Norske Lov av 1687 ble dommer om bål og brann gitt personer som hadde gjort seg skyldige i brannstiftelse eller sodomi. Ellers ble dødsdommer eksekvert ved halshugging med sverd, eller med øks, siden det var billigere og enklere å utføre. Trolldomstiltalte ble først og fremst dømt til bøter, konfiskasjon av eiendom og landsforvisning.
- 37 NL 3-21-4 påbød alle voksne å ta seg hel eller halv tjeneste dersom de ikke var gårdbrukere, eller sønner eller døtre av gårdeiere.
- 38 Allerede i *Historia Norvegiæ* fra slutten av 1100-tallet nevnes det at samene var dyktige i trolldomskunster. Adam av Bremen (ca. 1080) og Saxo Grammaticus (ca. 1200) omtaler i likhet med sagamaterialet også samene som trolldomskyndige. Kristenrettene på 1100-tallet fastslår at det var et alvorlig lovbrudd å søke trolldomskunster blant finnene.
- Ganning handlet om åndeutsendelse, eller å støte ut ånden, sjelen eller bevisstheten. På 1600-tallet ble forståelsen knyttet til trolldom og endret til å handle om et «trolldomsprosjekt», særlig i forbindelse med samisk kultur. Helt fram til våre dager er ganning/ganding brukt som begrep om «å kaste vondt» på noen.
- 39 Bjerken (1951), s. 226-227.
- 40 Mer om kvakksalvere, trolldom og finnkjerringer i Innherred i Floater (2021), s. 49-50.
- 41 Alm (2014).
- 42 Floater (2021), s. 503-507.
- 43 Eksempelvis ble Salomon Olsen Jørstad tiltalt i Stod i 1692 for å ha levd tyrannisk og ugudelig mot kona Kirsten Haldorsdatter i flere år, og Lars Olsen Flakstad ble tiltalt samme sted i 1713-14 for å ha slått kona Siri Sivertsdatter gjennom deres 12-årige ekteskap. Thomas Iversen Grande i Mosvik ble tiltalt for å ha slått Marit Jonsdatter, og innrømmet i retten at han «egentlig aldri hadde tenkt å tilby henne ekteskap» i 1698. Rasmus Olsen Gren i Verdal gikk løs på andres koner på 1750-tallet, se Floater (2021), s. 376-381.
- 44 Floater (2023). Trondheim lagdømme inkluderte også deler av Møre på denne tida. Lars Olsen Omsund på Nord-Møre drepte kona si med øks pinseaften 1749. Motivet var at han ønsket å gifte seg med Jon Kvernes unge datter, Mali, etter at han ble enkemann. Mali ble idømt to års tukthusstraff for å ha fått barn med Lars før hun var konfirmert. I 1757 ble Hans Askilsen tiltalt for å ha drept gravide Marta Arntsdatter på fjellet mellom Sunnmøre og Romsdal, noe han også bekjente for presten. Hans hadde stukket av med Marta fra sin andre kone, men han hevdet hun forførte ham. Sentrale vitner var de to småguttene deres.
- 45 Floater (2021), s. 317-325.
- 46 En pott er et gammelt mål for volum. I 1875 ble den norske potten satt til å være 0,965 liter.
- 47 I Nordland skal også prestene ha foretatt slik handel, påsto von Westen i skriv til Misjonskollegiet.
- 48 Leiermål er å ha seksuell omgang uten å være gift, tydeliggjort når jentene ble gravide og fikk barn. Dette ble for jentenes del straffet med kirkens disiplin (syndsforlatelse/absolusjon etter å ha stått kirkerett/offentlig skriftemål) etter Kirkeritualet av 1685 og

- 6 riksdaler i bot etter Norske Lov 6-13-1. Siden svært få kunne betale bota, fikk de kropsstraff i stedet. Kvinnene måtte subsidiært stå i gapestokken en time før og en time etter prekenen minst én søn- eller helligdag. Noen fikk ris, ble fengslet på vann og brød eller sendt til spinnehuset/tukthuset, mistet eventuell eiendom eller ble (lands-) forvist. Karene fikk 12 riksdaler i bot eller tre ukers opphold i mørkestua på vann og brød. Tvangsarbeid i jern ved nærmeste festning eller gruve ble også benyttet som straffemetode for dem som ikke greide å betale bota.
- Synnøve Jonsdatter ble konfirmert i Overhalla prestegjeld i 1753, men fikk to barn før dette; først med lappen Jon Jensen, deretter med Erik Jonsen Åsmulen. Hun ble *publice absolvert* i Grong i 1754. Ingen av de to barna er nevnt døpt i Overhalla prestegjeld. Synnøve (22) er nevnt i finneskolelærerens manntall over ungdom som får undervisning i 1754, og det er også Jon Jensen (31). Synnøve døde kanskje i 1775.
- 49 Gudrun Norstedt ved universitetet i Umeå har funnet at dommerne i underrettene i Nord-Sverige besto forholdsvis av samer og nordmenn, og dermed at flest samer dømte der så lenge samene var i flertall i bygdene, jf. foredrag ved konferansen Makt og Minne III i Østersund i november 2023.
- 50 De fleste drengene i Verdal på denne tida var på en eller annen måte tilknyttet Nordenfjeldske Dragonkompani, men Jon finn er den eneste samens som nevnes som soldat.
- 51 Underoffisersgrad i Hæren med ansvaret for våpentjenesten, og som etter 1747 ble erstattet med kommandérsersjant.
- 52 Haarstad (1992), s. 113. Se også Christiansen s. 154-157 og Jünge (2008), s. 376-377.
- 53 Osteproduksjonen bekrefter en ny måte å utnytte dyret på med vekt på melkeproduksjon, jf. Krogstad (2002), s. 146 og Fjellheim. Major Peter Schnitler skriver 7. september 1744 til Danske Kanselli at fjellfinnene bytter reinskinn, reintunge og reinost mot vadmél til sommerklær, salt, krutt og tinnvarer.
- 54 Det er ikke stadfestet at dette er den samme Torkil Andersen som fikk rein skutt ulovlig i 1727 (se over), men det er ikke utenkelig. Jon Ellingsen Gran var ca. 50 år i manntallet 1701, oppsitter på Gran i Snåsa og gift. Han hadde i hvert fall to sønner; Ole (6) og Elling (2½). Jon Gran var et kjent uromoment i bygda.
- 55 Saken er å finne i føgderegnskapene for Inderøy 1711.
- 56 Se hele saken i Floater (2021), s. 278-280.
- 57 Pål Mortensen var broren til Siri Mortensdatter som ble utsatt for voldtektsforsøk og er nevnt over.
- 58 Det var vanligvis soldatmønstringer i april (etter påske, men før våronna) og i november (etter skuronna, men før vinteren satte inn), og i dette distriktet foregikk de store militære mønstringene på Rinnleiret (på grensa mellom Levanger og Verdal), på Levangermoen eller på Steinkjerleiret.
- 59 Saken er nevnt hos Sandnes (1957), s. 232-234, som mener stedsnavnet Finnskallnessa ved elva Gauna, minner om denne hendelsen.
- 60 Det var ikke uvanlig at døde ble senket i elva vinterstid når det var tele i jorda. Oberst Even Pedersen Kraft (1674-1747) forteller i sin beretning fra kampene mot karolinerne i Tylldalen i den «ubeskrivelige frosten» nyttårsdagen 1719, om da skiløpertroppen

- hans forfulgte svenskene mot Tynset, og at de observerte hvordan karolinerne hogg hull i elveisen og slapp sine døde kamerater ned. Gåsbak skriver at også samene foretok slike begravelser, og i 1716 skal en norsk soldat drept ved vådeskudd i Verdalsfjellet ha blitt senket i et vann.
- 61 Stor fattigdom og betalingsudyktighet ble på denne tida ofte beskrevet i rettsdokumenter ved at folk «ikke eier klærne på kroppen» eller er nakne.
  - 62 Bremerholms orlogsverft utenfor København var straffeanstalt for nordmenn dømt til «arbeid i jern» fra 1687 fram til 1739, da slik straff skulle sones ved nærmeste festning. Arbeidet innebar oftest bergverksarbeid eller rotjeneste. Jernbeslagene fangene ble påsatt, kunne veie opp mot 30 kg.
  - 63 Kf. i 1643 da stattholder Hannibal Sehested mottok en klage fra allmuen på Tynset på vegne av folket i hele Østerdalen over at samene oppholdt seg i fjellene og skogene der både sommer og vinter «der de intet har å forrette» og tok alt viltet, både elg, rein, bever og fugl. Allmuen krevde at dette måtte forbys, at samene måtte straffes og «forvises til de steder der de burde være», uten at det spesifiseres hvor dette var. Bergsland (1992), s. 54. For svar fra allmuen på de andre Trøndelags-tingene, se Hermanstrand (2023).
  - 64 Erstatningssaker om ødeleggelse av dyrkajord forekom også i andre sammenhenger, for eksempel når store kvegdrifter reiste til og fra Rørosmarkedet, se for eksempel Floater (2021), s. 347.
  - 65 Lyngstad (1989), s. 133.
  - 66 Dette synet støttes av både Hermanstrand i samtale juli 2023 og Jünge (2008), s. 382.

Referanser

Litteratur:

- Alm, E. (2014) *Trondheims siste heksebrenning. Trolldomsprosessen mot Finn-Kirsten*.
- Andresen, A., Evjen, B., & Ryymin, T. (Red.) (2021) *Samenes historie fra 1751 til 2010*.
- Aune, K. (Red.) (2005) *Fosens historie fra istid til 1730*.
- Bergsland, K. (1992) *Bidrag til sydsamenes historie*. Senter for samiske studier ved Universitetet i Tromsø.
- Bergsland, K. (1985) Sørsamiske arvefjell på 1700-tallet. *Saemien Sijte årbok*, nr. 2.
- Bergsland, K. (1975) Utredning for skattefjellsmålet om de sydlige sameområders historie til omkring 1750. *Samernas Vita Bok III*.
- Bjerken, M. (1951) *Grong bygdebok for Grong, Harran, Namsskogan og Røyrvik*.
- Brun, S. B. (1969) *Om Sneaaasen, 1689*.
- Bugge, N. H. (udatert) *Sjøkrigstjenesten i Trondhjems roflotille 1809-1812*, privat notat.
- Bull, K. H. (2004) Samisk forhistorie og samiske rettigheter i et juridisk perspektiv. *Samisk forhistorie. Rapport fra konferanse i Lakselv 2002*, s. 40-49. Varjjat Sami Musea Callosat 2004
- Bull, K. H. (2010) Sørsamisk historie i norske rettssaler. Åarjel-saemieh – Samer i sør. *Saemien Sijte årbok*, nr. 10, s. 19-28.
- Christensen, J. (1895) Gandske Nommedalls Leens Beskrivelse (Namdals beskrivelse), 1597. Trykt i DNVs' Skrifter i den 19de århundre, 1. bind, 1817, og i Storm, Gustav (utg.): *Historisk-topografiske Skrifter om Norge og norske Landsdele*.
- Christiansen, P. R. (1999) *Namdalens historie 1600-1837. Mellom skogen og havet*.
- Danielsen, S. M. F. (2013) *Reindriftssamenes rettstilstand. En studie av makt og rettigheter i sørsamisk område*. Masteroppgave i statsvitenskap, NTNU 2013. https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/bitstream/handle/11250/268854/740430_FULLTEXT01.pdf?sequence=1
- von Düben, G. (1873) *Om Lappland og lapparne*.
- Fjellheim, S. (2001) Fra fangstbasert til nomadisk reindrift i Rørostraktene. *Nord-Trøndelag Historielags Årbok*.
- Fjellheim, S. (1999) *Samer i Rørostraktene*.
- Floater, T. B. (2021) *Et århundre i retten. Rettsaker og røverhistorier fra Verdal på 1700-tallet*.
- Floater, T. B. (2023) Lensmannens største utfordring: Varetekstarrest og rømminger før år 1800. *Nord-Trøndelag Historielags Årbok*.
- Groven, G. (1990) *Overhalla bygdebok. Bygdehistorie fra ca. 1600 til 1837* (Bd. 5) 1968/1990.

- Gåsbak, E. (1958) Sørli. *Norges bebyggelse: Nordlige seksjon. Herredsbindet for Nord-Trøndelag, midtre del*, s. 572-601.
- Haarstad, K. (1992) *Sørsamisk historie. Ekspansjon og konflikter i Rørostraktene 1630–1900*.
- Hansen, L. I. & Olsen, B. (2004) *Samenes historie fram til 1750*.
- Hansen, R. B. (2000) *Nærøyfolket 1 1800-1920*.
- Heiene, M. (2023) *Det er forskjell på folk og finn*. Bacheloroppgave fra NTNU 2019, lest 19. januar 2023. <https://ntnuopen.ntnu.no/ntnu-xmlui/bitstream/handle/11250/2613101/no.ntnu%3Ainspera%3A2265295.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Helsing, H. J. (2008) Svar på de 43 spørsmål. Mordt, G. (Red.). *Norge i 1743* (Bd. 5). Oslo. Riksarkivet og Solum forlag.
- Hermanstrand, H. (2023) Fra samisk klage til stiftsamtmannens anklage. *Historisk Tidsskrift* 2/2023, s. 112-125. <https://doi.org/10.18261/ht.102.2.3>
- Hermanstrand, H. (2021) *Eie eller leie, valg eller tvang? Samiske byggsler i Vaapste og Raane 1690–1800: Samisk handlingsrom i kongemaktens grenseland*. Doktoravhandling, Universitetet i Tromsø. <https://hdl.handle.net/10037/21264>
- Hermanstrand, H. (2009) Sørsamisk historie. *Historisk Tidsskrift* 3/2009, s. 485-491. <https://doi.org/10.18261/ISSN1504-2944-2009-03-05>
- Hermanstrand, H. (2005) *Sørsamisk samfunn i endring. Fokus på Åarjel-Njaarke 1775-1865*. Hovedfagsoppgave i historie, NTNU.
- Jünge, Å. (2005) Bygdesamar i Volhaugen fra 1600-tallet til 1930. *Årbok for Verdal historielag*, s. 40-60.
- Jünge, Å. (2005) *Discourses and Silences. Indigenous Peoples, Risks and Resistance*. Christchurch, New Zealand.
- Jünge, Å. (1998) Fragment av samane si historie i Verdal før år 1700. *Årbok for Verdal Historielag*.
- Jünge, Å. (2008) Samar i Inndalen, Sul og fjella omkring. *Verdalsboka. Heimer og folk i Inndalen og Sul 1800-1940* (Bd. B).
- Jünge, Å. (2017) *Samisk historie i Sul og fjella omkring*. Verdal
- Jünge, Å. (1996) *Spor etter samar i Midt- og Sør-Skandinavia. To historieoppfatningar i debatt 1970-1996*.
- Krag, J. (1887) *Fra Namdalens ukjente egne. Reisebeskrivelse*.
- Krogstad, B. R. (2002) *Bygdebok for Meråker, bind 1: Gard og gruve. Meråker før 1874*.
- Kvikne, O. (1942) Samene og reindriften på Rørosvidda. *Rørosboka* (Bd. 1).
- Lindgren, A. (2011) *Parallele personnavn i et trespråklig miljø. NOA Norsk som andrespråk* 1/2011, s. 33-58.
- Lund, N. M. (1689) *Snaasens Kald- og Kirke-Beskaffenhed*, manuskript.

- Løø, A. (1983) Samer i Overhalla. *Årbok for Namdalen*, Namdal historielag.
- Løø, A. (1989) Samemantall for Namdalen fra år 1782: En nyoppdaget kilde. *Årbok for Namdalen*, Namdal historielag.
- Løø, A. (1999) Samemantall for Namdalen fra år 1754. *Årbok for Namdalen*, Namdal historielag.
- Løø, A. (1994) Samemisjonæren Isaac Olsen (1680-1730) og hans «Underdanigst Unretning om Norlandenne» (1718). *Devleite kildeskrifter til sørsamisk historie*, nr. II. Snåsa.
- Lyngstad, L. (1989) Om samer i Lierne. Fagerli, K. A. (Red.) *Bygdebok for Lierne kommune* (Bd. 1) s. 129-133.
- Malthus, T. R. (1968) *Reisedagbok fra Norge 1799*. James, P. (Red.).
- Mandal, J. (1982/1983) Beskrivelse over Finnerne i Tolgens Præstegjeld, 1773. *Åarjel-saemieh – Samer i sør. Saemien Sijte årbok* nr. 1.
- Nissen, K. (1929) De eldste historiske vitnesbyrd om lapper i Nord-Trøndelag. *Nord-Trøndelag historielags årbok*, s. 37-54.
- NOU 1984/18, s. 619-632. Lappekodisillen 1751. Første Codicill og Tillæg til Grendse Tractaten imellem Kongerigerne Norge og Sverrig Lapperne betreffende <https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/samepolitikk/midtspalte/nou-198418-om-samenes-rettsstilling/id622185/>
- NOU 2007/13 A. Den nye sameretten. Justis- og beredskapsdepartementet <https://www.regjeringen.no/contentassets/e1e9506bce034637a6cfec8bdf2ecc75/no/pdfs/nou200720070013000dddpdfs.pdf>
- NOU 2007/13 B. Den nye sameretten. Utredning fra Samerettsutvalget <https://www.regjeringen.no/contentassets/e1e9506bce034637a6cfec8bdf2ecc75/no/sved/nou200720070013000dddpdfs-b.pdf>
- NOU 2007/14. Samisk naturbruk og rettsituasjon fra Hedmark til Troms. Bakgrunnsmateriale fra Samerettsutvalget. <https://www.regjeringen.no/contentassets/b1750a634d6f485591383c589056b072/no/pdfs/nou200720070014000dddpdfs.pdf>
- Olaus Magnus (1976) *Historia de gentibus septentrionalibus/Historia om de nordiska folken*. Första delen. Granlund, J. *Kommentarutgave*.
- Riksarkivet (1939) *Norske Lensrekneskapsbøker 1548-1567, bind 6: Rekneskapsbøker for Trondheims len 1548-1549 og 1557-1559*. Digitalarkivet PUBL/PUBL-001/C/0006
- Sandnes, J. (1964/1981) *Namdalens historie*.
- Sandnes, J. (1957) Bygdehistorien fram til 1800. *Snåsaboka* (Bd. 1)
- Schøning, G. (1979) *Reise gjennom en deel av Norge*.
- Storm, G. (1888) *Islandske Annaler indtil 1578*.
- Sunde, J. Ø. (2023) *Kongen, lova og landet*,

Tøsse, S. (1987) Bygdehistorien fram til ca. 1900. *Bygdebok for Tjodal* (Bd. 1).

Zachrisson, I. (1997) *Möten i gränsland. Samer och germaner i Mellanskandinavien*

Primærkilder

- Riksarkivet (heretter RA). RA/EA-2882/A Herredagen 1578-1664. Norske Herredags-Dombøker, første rekke (også utgitt for Det Norske Historiske Kildeskrikkfond ved E. A. Thomle 1893)
- RA/EA-4062/F/L0010/0002-0003 Danske Kanselli, Grensearkivet, Grensereguleringen nr. 2 og 3, Major Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller 1742, 1. bind; Gauldal, Selbu, Stjørdal, Verdal og Inderøy fogderier og 2. bind; Inderøy, Helgeland og Salten fogderier (også trykt av Kristian Nissen og Ingolf Kvamen 1962-1985)
- RA/EA-4070/J Rentekammeret inntil 1814, Realistisk ordnet avdeling; Manntallet 1663-1666, Manntallet 1701, Folketelling 1801
- RA/EA-4092/R62-64 Rentekammeret inntil 1814, Reviderte regnskaper, Fogderegnskaper for Stjør- og Verdal, Inderøy og Namdalen fogderier 1687-1800
- RA/EA-5023/R/Rb/L0002 Rentekammeret inntil 1814, Reviderte regnskaper, Lensregnskaper Steinvikholm len (Trondheim) nr. 2 1596-1601
- RA/EA-5457/F/Fa/L1324-L1328 Kommersekollegiet, De nye sekretariatene 1797-1813, Kommittert Christen Henriksen Prams innberetninger fra to reiser i Norge (også utgitt av Riksarkivaren ved Gerd Mordt, 2021)
- RA/EA-5941/F/L0001/0007 Even Pedersen Kraft
- RA/PA-0888/G/L0008 Kristian Nissen
- Statsarkivet på Hamar. SAH/TING-024/G Solør og Østerdalen sorenskriveri 1633-1804
- Statsarkivet i Trondheim (heretter SAT) SAT/A-0968 Nidaros biskop: Den trondhjemske Reformats 1589 (også trykt i Norske kyrkjelege jordebøker II, 1983) og L0035 med manntall og oversikt over skoleungdom i Overhalla 1753 og 1754
- SAT/A-1458 Ministerialprotokoller (kirkebøker) for Nord-Trøndelag
- SAT/A-2065/G Trondheim lagting 1671-1797
- SAT/A-4133/G Namdal sorenskriveri 1654-1814
- SAT/A-4147/G Inderøy sorenskriveri 1689-1814
- SAT/A-4167/G Stjør- og Verdal sorenskriveri 1670-1814
- Landsarkivet i Østersund. SE/ÖLA/10835/A1/H0001. Undersåkers tingslags häradsrätt, Domböcker II 1634-1643